

Filozofie, ekonomie, politologie, sociologie, psychologie, historiografie

MARATHON

2/2013

číslo 115

**Teoretický časopis věnovaný otázkám postavení
člověka ve světě, ve společnosti, v současném dění**

OBSAH:

1. ÚVODNÍ POZNÁMKA	2
EKONOMICKÉ ASPEKTY PROVÁZANOSTI ORGANIZOVANÉHO ZLOČINU A TERORISMU (JAROSLAV ŠETEK)	
	2
PRÁVNICKÉ OSOBY – JEJICH KONCEPT A PŘÍSTUP K NIM (JAKUB PIKNA)	11
3. RECENZE	15
ODKUD PŘICHÁZÍME? (PAVEL SIRŮČEK)	15
4. PRACOVNÍ MATERIÁLY	29
PROČ SE NECHÁVÁME VTÁHNOUT DO HER, V NICHŽ NEMŮŽEME VYHRÁT (RADIM VALENČÍK)	29

MARATHON

Internet: <http://www.valencik.cz/marathon>

Vydává:

Radim Valenčík

**jménem Otevřené společnosti příznivců
časopisu MARATHON**

Vychází od listopadu 1996

Registrační značka: MK ČR 7785

ISSN 1211-8591

Redigují:

Vladimír Prorok

e-mail: prorok@vse.cz

Pavel Sirůček

e-mail: sirucek@vse.cz

Radim Valenčík (224933149)

e-mail: valencik@cbox.cz

Redakce a administrace:

Radim Valenčík, Ostrovní 16

110 00 Praha 1

tel.: 224933149

e-mail: valencik@cbox.cz

MARATHON is a bi-monthly Internet magazine founded in Prague at the end of 1996. Its aim is to help to clarify, from central and east European perspective, the reasons of present entanglement of the world developments, and participate in the search for prospective solutions.

About 120 authors contribute to the magazine on a regular basis and more write for it occasionally. So far MARATHON has been published in Czech with occasional documentation annexes in English or German. English summaries of articles are envisaged based on specific interests of readers.

Themes most often treated in the magazine include human capital, investments in education and other forms of human capital, nature and consequences of globalization, new approaches in economic theory (an attempt for synthesis of seemingly disparate concepts of K. Marx, J. Schumpeter, M. Friedman, G. Becker and R. Reich with regard to role played by innovations and the search for new space for economic growth), etc. Several specific projects of human capital investments have been developed on the basis of concepts analyzed in MARATHON.

The magazine can be accessed at:

<http://valencik.cz/marathon>

E-mail contact: valencik@cbox.cz

Do rukou se vám dostává první číslo časopisu Marathon za rok 2012. Jako obvykle, nejdřív některá základní sdělení:

- Zatím je časopis šířen finančně nenáročnými formami - několik xerokopií, prostřednictvím disket, zasílán prostřednictvím fax modemu, prostřednictvím sítě INTERNET (<http://valencik.cz/marathon>).
- Časopis vychází jednou za dva měsíce, vždy 15. dne prvního z dvojice měsíců, které jsou po sobě. Nejbližší řádné číslo (3/2013) bude vydáno a objeví se na Internetu 15. května 2013.
- Rozsah časopisu je 40 stran tohoto formátu, což odpovídá přibližně 120 stranám standardního formátu.
- Kontaktní spojení, na kterém lze získat podrobnější informace o časopisu, vyjádřit připomínky, zaslat příspěvek apod., je (prozatím) prostřednictvím domácího telefonu: 224933149 (R.Valenčík).
- Příspěvky, případně připomínky a náměty, vzkazy redakci apod. lze rovněž zasílat na e-mailovou adresu: valencik@cbox.cz.
- V srpnu 1997 byl Marathon registrován ministerstvem kultury ČR, na vyžádání je distribuován užšímu okruhu čtenářů v běžné časopisecké podobě, je rovněž k dispozici v Národní knihovně v Praze Klementinu.
- Od počátku roku 2006 je Marathon vybaven redakčním systémem, prostřednictvím kterého lze zveřejňovat příspěvky a reagovat na již uveřejněné příspěvky.
- Příspěvky uveřejňujeme vždy recenzované, zpravidla včetně recenze (příp. ohlasu).

1. Úvodní poznámka

Úvodní pojednání letošního druhého čísla z pera J. Šetka je věnováno netradičnímu pohledu na problém organizovaného zločinu a jeho provázanosti s terorismem. Lze jej chápat jako východisko analýzy, protože lze předpokládat i další a skrytější vazby mezi oběma fenomény. Druhým příspěvkem, jehož autorem je J. Pikna, je metodologická studie týkající se právní problematiky právnických osob.

Formu pojednání (jak tomu již tradičně bývá, když je autorem P. Sirůček) má i obsáhlá recenze na knihu Z. Justoně **Ekonomie přírodních národů**. Problematika zrodu ekonomie v primitivních kulturách tradičně nabízí cenná východiska k pochopení současných problémů.

Druhé číslo uzavíráme pracovním materiálem, který s použitím aparátu teorie her hledá odpověď na otázku, proč se necháváme vtáhnout do her, v nichž nemůžeme vyhrát. Jeho autorem je R. Valenčík. Jedná se o přípravný materiál k případové studii, uveřejněné 27.2. – 5.3.2013 na www.radimvalencik.pise.cz v rámci seriálu Teorie her jako bojové umění. Celý seriál je na uvedeném blogu uveřejňován od 25.1.2013.

Ekonomické aspekty provázanosti organizovaného zločinu a terorismu

Jaroslav Šetek

Skupiny organizovaného zločinu se zaměřují na ekonomické cíle, tj. dosažení maximálního zisku vlivem finančního fetišismu. Zatímco teroristé mají motivaci zcela ideologickou (politickou, národnostní či náboženskou). Z hlediska kriminologického, trestně právního a bezpečnostních analýz nelze stanovit jasnou dělicí linii mezi těmito formami skupinového zla. Vyplývá to z reality, že i skupiny organizovaného zločinu usilují o získání určitého vlivu na politiku a stejně tak teroristické skupiny sledují jisté ekonomické cíle pro zabezpečení

fungování svých aktivit. Faktem je, že čisté případy skupin orientovaných jen na zisk nebo jen na ideologii už jsou dnes vzácné.

Úvod

Vývoj lidské společnosti od nepaměti provází zlo se značnými negativními dopady na život každého jedince. Lze jej chápat ve třech rozměrech, a to jako přírodní jev a proces, sociální aktivitu a morálně psychologický projev individua. Krutou realitou současného světa se stávají formy skupinového zla jako je terorismus a organizovaný zločin. Oba tyto fenomény jsou v rozporu se životními zájmy jedince a majoritní společnosti. Principiálně jsou bariérami společenského pokroku a rozvoje demokracie. Vina za tato zla nepadá na hlavy jedinců, ale sociálních skupin, které usilují různými formami ovládat společnost, a to prostřednictvím ideologie pro případ terorismu, či ekonomické moci pro případ organizovaného zločinu.

Zájem o tyto fenomény si vyžaduje interdisciplinární záměr společensko-vědních disciplín, a to i ekonomie. Ta může najít jejich společné vazby, které lze spatřovat ve finančnictví. Rovněž tyto nelegální aktivity vždy vykazují ekonomické souvislosti, projevy a dopady. Jak to ve skutečnosti je, to se autor snaží čtenáři přiblížit ve svém článku.

Ekonomické a kriminologické aspekty organizovaného zločinu v kontextu s politickým systémem – ohlédnutí do nedávné minulosti

Z hlediska vztahu kriminologie a ekonomie vzniká otázka, v jakém ekonomickém systému (mechanismu fungování ekonomik v centrálně řízeném či tržním) a politickém systému (demokratické či totalitním) jsou podmínky vzniku pro organizovaný zločin a terorismus. Je jisté, že organizovaný zločin má všestranné podmínky pro existenci v tržních ekonomikách. Do roku 1989 nebyl problém organizovaného zločinu v České republice považován jako příliš naléhavý, byl vnímán jako vzdálený fenomén (např. mafiánské metody na západě). V duchu tehdejší monopolní stranické ideologie byl prezentován jako zlo a projev „všeobecné krize kapitalismu“, tím bylo míněno prolínání ekonomických, politických a morálních vazeb. Zároveň bylo deklarováno, že tato zločinecká forma nemá existenci v podmínkách socialistického uspořádání společnosti. V duchu této ideologie byl v médiích prezentován jako „mafiánský kapitalismus“, tedy záležitost Západu.

S odstupem času lze z hlediska kriminologie a ekonomie vytipovat i v tomto období některé formy organizovaného zločinu. Typickým projevem bylo „veksláctví“ – nelegální směna na valutových trzích, pašování luxusních nedostatkových komodit apod. Rovněž existovaly i různé formy korupce a klientelismu, a to důsledkem kontaktů na tehdejší mocenskou stranickou sféru. Zmíněné formy existovaly relativně izolovaně bez mezinárodního elementu, a to důsledkem tehdejší uzavřenosti státu a jeho ekonomiky. V tehdejší společnosti neexistoval tlak objektivní potřeby a tím méně politické vůle k formování jakékoli systematické politiky zaměřené na potírání některých forem organizovaného zločinu.

Po událostech roku 1989 důsledkem zásadní strukturální transformace politického a ekonomického systému spojenému s otevřením hranic i ekonomiky a hlubokou přeměnou vlastnických vztahů se vytvořily podmínky pro všestranný rozvoj různých forem organizovaného zločinu v České republice. Ta se stala atraktivním územím pro pronikání mezinárodního zločinu a organizovaných skupin ze zahraničí. *Proces transformace také vytvořil příhodné podmínky pro potenciální vznik domácích forem organizovaného zločinu na pozadí všeobecného vzestupu registrované kriminality* [1]. Velmi často je tato realita označována jako „daň za demokracii“.

V organizační struktuře téměř všech policejních sborů a zpravodajských služeb v regionu Evropské unie se nachází složka zaměřená na problematiku organizovaného zločinu – tedy anglosaský termín „*organic crime*“. Jeho hlavním znakem je, že na nelegálních aktivitách prostřednictvím „*dělby práce*“ *spolupracují na delší či neurčitou dobu více než dvě zúčastněné osoby, a to uplatněním obchodních transakcí podobných struktur nebo užitím násilí nebo jiných prostředků sloužících k zastrašení nebo vykonávání vlivu na politiku, media, veřejnou správu, justici nebo hospodářství*“ [2]. Jednou ze strategických metod této kriminality je násilí a zastrašování. Je třeba zásadně odlišovat termíny organizovaný zločin a terorismus, přestože potírání těchto forem skupinového zla je v rámci organizační struktury bezpečnostních sborů pod složkou „*boj s organizovaným zločinem*“.

Dilema nad strukturou ekonomiky a její podmínky pro organizovaný zločin

V českém jazyce se běžně setkáváme s přívlastky ekonomiky neformální, neevidovaná, paralelní, stínová, skrytá, podzemní, černá, nelegální. Pro laika bez patřičných znalostí ekonomických teorií, kriminologie,

kriminalistiky a trestního práva znamenají tyto termíny v podstatě totéž, považuje je tedy za rovnocenná synonyma.

V překladu mezi jazyky se však ukazují rozdíly. Například „*shadow economy*“ a „*grey economy*“ se správně překládají do češtiny jako *stínová a šedá ekonomika*. Anglosasští autoři na rozdíl od české literatury považují za šedou ekonomiku pouze ty aktivity, které samotné jsou legální, ale z hlediska kriminologického a sociologického vytvářejí podmínky, jako jsou daňové úniky a finanční podvody. Anglické výrazy „informal“, „parallel“ či „underground“; v češtině „neformální, paralelní a podzemní“ zahrnují širší spektrum činností. Tím jsou na mysli takové aktivity, které nějakým způsobem unikají oficiálním záznamům ve statistikách národního účetnictví. Do této skupiny aktivit patří kromě daňových úniků a podvodů například krádeže, prodej a výroba drog, obchod s lidmi, pašování atd. Jistým kompromisem výkladu rozdílných jazykových termínů je postačující poukázat na členění ekonomiky na legální a nelegální. Nicméně např. Fassmann podobně hovoří o *oficiálním a neoficiálním sektoru*. [3] Obsahem oficiálního sektoru jsou legální aktivity, zatímco neoficiálního pak nelegální aktivity.

Je jisté, že určité interakce – zejména ekonomické vazby existují mezi oficiálním i neoficiálním sektorem. Ten můžeme z hlediska ekonomické teorie sledovat na úrovni makro i mikro. Konečniců i světové – globální ekonomiky je integrální součástí neoficiální sektor, a ten se v posledních letech rozmáhá zejména důsledkem korupce a praní špinavých peněz. Korupce se stala nedílnou rozsáhlou součástí organizovaného zločinu. V této souvislosti se aktuálně hovoří i o změně směru a praktik organizovaného zločinu, tj. od přechodu od násilných metod – hrozba fyzickým terorem k jiným méně násilným (nenápadným) formám psychologického teroru – např. raketýring (machinace, vyděračství, politikaření apod.) nebo i zcela nenásilným formám v oblasti bankovníctví, kapitálových trhů, pojišťovnictví, pyramidových her, korupce a klientelismu.

Zejména „novodobé formy nenásilného organizovaného zločinu“ pohlcují některé oblasti hospodářské trestné činnosti, tj. kriminality „bílých límečků“, jejichž pachatelé se vyznačují těmito znaky: vzdělanost, ratifikovanost, situovanost s kombinačními schopnostmi a nenásilnou povahou. Z tohoto důvodu jsou jejich kriminální aktivity páčány složitým a vysoce kvalifikovaným způsobem od fakturace za neprovedené služby, fakturace za služby zjevně nadhodnocené, až po využívání legislativních mezer a jejich vytvářením důsledkem klientelistických a lobbistických vazeb, v čemž právě nalézt shodné rysy s organizovaného zločinu.

Netransparentnost zdrojů a „investiční“ strategie organizovaného zločinu

Organizovaný zločin tají strukturu svého portfolia. Jeho příjmy představují volné finanční zdroje, které ve formálních strukturách ekonomiky chybí a projevují se negativními makroekonomickými dopady pro stát. Proto z viktinologického hlediska není obětí této kriminality jedinec (jako v případě násilné, hospodářské, majetkové apod.), ale celý ekonomický systém - tedy stát. Jaké bude jejich využití těchto příjmů v neformálním sektoru ekonomiky je dáno zejména „odbytovými možnostmi“. Jako každý investor se snaží i buňky organizovaného zločinu sestavit takové „*portfolio*“, které přináší maximální zisk. Hlavním faktorem odbytu je konkurence, a to její nedokonalá forma vytvářením bariér pro vstup do zločineckých odvětví. Cen nejprve formou „studené války“ mnohdy přerůstá ve válku „horkou“ (vraždy konkurentů, násilné činy a různé další podoby delikventního jednání, např. zhářství).

V případě neúspěchu některé buňky organizovaného zločinu obstát v „konkurenci“ je zřejmé, že již nebude moci pokračovat expanzivní formou. To vyplývá z omezeného okruhu potenciálních zákazníků důsledkem vymezení sféry vlivů konkurenčním bojem. Tyto buňky budou muset zcela změnit své „investiční záměry“. Tedy investovat v legálním sektoru, k tomu budou muset realizovat proces legalizace výnosů ze zločinu, tedy „praní špinavých peněz“. Tento proces je důsledkem monitorování bezpečnostních složek značně rizikový. Z tohoto důvodu nelze vyloučit tok těchto peněz k teroristickým organizacím. Ty musí být z určitých ekonomických aspektů – finančního a logistického zabezpečení zapojeni i do tzv. praní špinavých peněz (legalizace zisků z kriminální činnosti), protože jinak by tyto zisky nebyly použitelné. Teroristé k tomu využívají jak spolupráce s již etablovanými zločineckými syndikáty, tak i vlastních struktur včetně krycích firem.

Komparace a primární analýza aktérů nelegálního sektoru interdisciplinárním přístupem společenských věd

Experti na trestní právo, kriminologii, viktinologii, sociologii, politologii a ekonomii potvrdí, že nejvýznamnějšími aktéry skupinového zla v současnosti jsou struktury organizovaného zločinu a teroristické organizace. Fenomény organizovaného zločinu a terorismu mají mnoho podobných rysů a řadu styčných ploch. Zásadní rozdíl mezi nimi spočívá v jejich cílech:

- Z ekonomického pohledu je pro organizovaný zločin základním cílem maximalizace zisku s minimem rizika, zatímco pro terorismus jsou primární ideologické cíle povahy politické náboženské apod.

Teroristé také mohou páchat akce bez konkrétního ekonomického kalkulu, který slouží k zajištění jejich existence a činnosti.

- Z finančního hlediska terorismus potřebuje zdroje pro dosažení již zmíněných ideologických cílů, zatímco pro organizovaný zločin jsou finanční prostředky ve formě zisku hlavním cílem. Takto získané peníze se označují přívlastkem špinavé, neboť mají původ v trestné činnosti.
- Z eticko-ekonomického hlediska je násilí v kontextu hodnoty lidského života pro organizovaný zločin prostředek, pro terorismus je cílem. „Personál“ organizovaného zločinu - mafiáni na rozdíl od teroristů, kteří jsou připraveni obětovat své životy kvůli svým ideálům, členové skupin organizovaného zločinu nevidí žádnou statečnost v sebeobětování. Navíc nemají stejný smysl pro „vítězství“ či „porážku“ a postupují pouze dle svých cílů tak, aby byly splněny v co nejkratší době a s minimálním rizikem.
- Podle kriminologicko-viktimologického pohledu je specifikem terorismu oproti běžnému násilnému kriminálnímu jednání především širší rozměr, než prostý vztah pachatel - oběť. [4]
- Z hlediska strategicko-taktického se organizovaný zločin snaží postupovat skrytě, terorismus se zveřejňuje.
- Z politologického hlediska organizovaný zločin zneužívá stávající politický systém ve svůj prospěch, terorismus jej chce násilnými prostředky zničit.

Výše zmíněné zásadní rozdíly a potvrzení dvou různých konceptů pro terorismus a organizovaný zločin lze doložit tvrzením dvou teoretiků na uvedenou problematiku – Jamieson A. [5] a Schmid A.:

Jamieson A.: „*Terorismus je původně revoluční fenomén s jasně vymezenými politickými požadavky vůči vládě a s nástroji jak těchto požadavků dosáhnout. Naproti tomu jsou aktéři organizovaného zločinu ze své povahy konzervativní, snaží se bránit politickým změnám a hledají podmínky, kde bude fungovat pořádek a stabilita, které jsou mnohem příznivější pro jejich aktivitu.*“

Schmid A.: *Struktura organizovaného zločinu není namířena proti státu, ale je paralelním modelem s vlastními zákonnými a etnickými pravidly, hierarchicky uspořádanou autoritou a armádou. (...) Čili, na rozdíl od teroristů, důvodem jejich existence je přímá konfrontace se státem, proti kterému uplatňují násilí, přežití organizovaného zločinu záleží na spolupráci se státními složkami, na proniknutí kriminálních aktérů do politické, ekonomické a sociální sféry.*“ [6]

Někteří teoretici na konflikty nazývají veškeré ozbrojené skupiny „teroristy“ a přirovnávají povstalecké skupiny guerilly (miliční armády) k organizovanému zločinu. Termín guerilla je často považován za synonymum partyzánské války. Guerilla vyhrazuje pro ofenzivní boj a partyzánskou válku pro defenzivní boj, což je ale nepřesné a neodpovídá to historické realitě užití pojmu. Častější je pojetí, kdy je partyzán vnímán jako specificky ideově motivovaný bojovník, jehož činnost je podmíněna intenzivní vazbou na zájmy určité sociální skupiny (třídy, národa, náboženské komunity apod.), jejíž prostředí a podporu v boji bezprostředně využívá, zatímco guerilla je vnímána čistě jako vojenská strategie, kterou mohou používat různé typy bojovníků bez ohledu na jejich motivaci k boji a bez vazby na sociální prostředí, ve kterém působí.

Při zaměření na povstalece je pravda v tom smyslu, že povstání vůči vládě je zločinem vůči představitelům vlády a vůči zákonům dané zemi. Jenom mezinárodní právo, konkrétně protokol Ženevské úmluvy z roku 1997, zaručuje některým povstaleckým skupinám statut oficiálních bojovníků. Nicméně toto pojetí se nevztahuje na teroristy, neboť ti útoky na civilní obyvatelstvo nerespektují zásady mezinárodního válečného práva a etické aspekty boje.

Je patrné, že mezi teroristickými skupinami a skupinami organizovaného zločinu je hodně shod, ale i mnoho rozdílů, ale nejsou to stejné skupiny a tak by se neměly zaměňovat.

Sekundární analýza organizovaného zločinu a terorismu – horizontální a vertikální dimenze

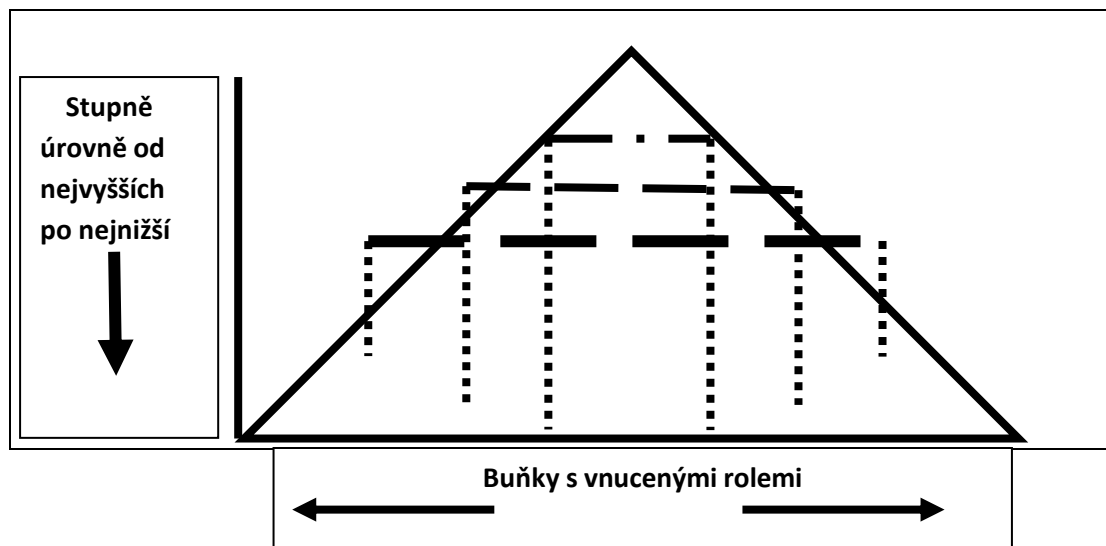
Společné znaky terorismu a organizovaného zločinu někteří bezpečnostní analytici spojují dohromady. Skupiny organizovaného zločinu a teroristické skupiny jsou v naprosté většině nestátními subjekty, na čemž nic nemění fakt, že mnohé teroristické skupiny se těší podpoře suverénních států. S nestátním charakterem těchto skupin pak úzce souvisí jejich organizační struktura. Skupiny organizovaného zločinu a terorismu (tedy jejich „personální obsazení“) se vyznačují kombinací hierarchického a buňkového přístupu, což lze sociologicky analyzovat formou horizontální a vertikální

Horizontálně se pak každá úroveň rozpadá na několikačlenné buňky se svými nucenými rolemi. Každý člen určité buňky zná jen několik dalších osob ze „své“ buňky. Nadřazeného zná pouze šéf buňky, a někdy ani ten ne. Hlavní výhodou takového uspořádání je samozřejmě obtížné rozkrytí struktury takové organizace, protože zadržení členové nemohou prozradit někoho, koho prostě neznají. Buňkové uspořádání je jedním

z nejvýznamnějších projevů dalšího společného znaku organizovaného zločinu a terorismu, a to konspiračních metod fungování. Je samozřejmé, že takové skupiny musejí dělat vše pro to, aby nebyly odhaleny a rozbity bezpečnostními a justičními orgány státu dohlížející na dodržování zákonů, popřípadě i jiných „konkurenčních“ zločineckých subjektů. Z těchto důvodů se uchylují ke konspiraci a utajování. Další společné znaky spočívají ve „vojensky organizovaném“, byrokraticko-diktátorském režimu, tj. vůdcovský princip, tuhá disciplína, kontrola skupiny nad jednotlivcem, zákon mlčení v případě zadržení, propracovaný systém odměn a brutálních trestů a použití násilí i proti vlastním členům.

Na vertikální ose je celá skupina rozdělena na mnoho stupňů úrovní (těch může několik) od nejvyšších „manažerů“ po nejnižší „žoldáky“, „vojáky“, „pěšáky“, „dělníky“ apod.

Horizontální a vertikální struktura - grafická interpretace

Z pohledu horizontální a vertikální a vertikální dimenze lze konstatovat, že mezi terorismem a organizovaným zločinem není žádný rozdíl.

Ekonomická komparace a analýza aktérů nelegálního sektoru – organizovaného zločinu a terorismu

Výše zmíněná tvrzení, lze doložit primární analýzou ekonomických aktérů nelegálního sektoru, kdy skupiny organizovaného zločinu představují „ziskově orientované firmy“ s racionálním chováním. Ekonomiku a podnikatelské aktivity těchto „firem“ organizovaného zločinu lze charakterizovat mnohými odlišnostmi od běžného podnikání. Odlišnosti jsou, ale i zde platí termín užívaný ekonomickými teoriemi nabídka tažená poptávkou. Samozřejmě, že i tyto tržní subjekty mají v neoficiálním sektoru své finanční vyčíslení a tudíž i u zločinných organizací své opodstatnění. Jejich „produkty, respektive služby“ jsou takového druhu, že poptávka po nich vykazuje vždy určité negativní vlastnosti „spotřebitelů“, a to ve dvou směrech.

Za prvé determinanty poptávky jsou patologické potřeby (zejména neekonomické povahy) různých sociálních skupin; tj. narkotika pro osoby drogově závislé, násilné fyzické odstranění nebo psychické zastrašení konkurenta, prostituce, hazard apod.

Za druhé poptávka je dána stavem hmotné nouze (zcela ekonomické povahy), tedy typický příklad pro lichvářství, či obchod s dětmi.

Z hlediska mikroekonomické teorie představují výše zmíněné „produkty“ organizovaného zločinu luxusní statky pro „spotřebitele“. Je to dáno tím, že poptávané množství po těchto „produktech“ rostou rychleji než jejich finanční příjmy – tedy důchody. Tuto skutečnost lze doložit zejména interdisciplinárními přístupy ekonomie, kriminologie, adiktologie, psychologie apod. Pro některé „spotřebitele“ zmíněných „produktů“ je mnohdy charakteristická změna i dvojí „poptávka“ a to důsledkem patologických potřeb a následně potřeb ze stavu hmotné nouze.

Teroristické skupiny představují tedy nelegální „neziskové organizace“ to proto, že jejich prvořadým cílem není zisk, ale čistý politický motiv. Z tohoto důvodu nelze vyčísřit „nabídku jejich produkce“. Nicméně

poptávku tohoto sektoru lze odhadnout; např. počet obyvatel (rozumí se třeba počet fanatiků či politiků) uspokojených jejich násilnými akcemi a následná reakce – atmosféra strachu u obyvatelstva. V souvislosti s pohledem terorismu jako na „nestátní neziskové organizace“ lze hovořit v duchu s ideologií „ngoismu“, tj. názorem na odbourání demokratických mechanismů státu spočívající v síle neziskového sektoru. Podle amerického [politologa J. Fonteho](#) [7] jsou nestátní neziskové organizace ve své podstatě nezvolenými nátlakovými skupinami a zodpovídajícími se pouze samy sobě, které si navíc „nárokují, že mluví za celé lidstvo, podobně jako si jiní v minulosti osobovali mluvit za dělníky či za lid“. [7] Jako ostatní neziskové organizace oficiálního sektoru využívají i teroristické organizace pro získání finančních prostředků nástroje fundraisingu, marketingu a public relations. Je to logické, neboť žádná neziskové organizace nemůže bez těchto nástrojů v současných podmínkách existovat. Jejich financování má vícezdrojový charakter. Tedy neziskové organizace mají své donory, sponzory a státní finanční podpůrné granty. To samé platí i pro teroristické organizace, ačkoli je to závažnější, neboť vyvstává řada otázek. Nicméně realita je taková, což dokládají níže uvedené fakty.

Převážná část finančních toků („penězvodů“) do teroristických organizací má povahu transferů, tj. jednosměrné platby (výraz pro ekonomickou teorii: „něco za nic“). Tyto transfery mohou být realizovány jak v prostředí legálního ekonomického systému nebo jsou k tomuto účelu využívány systémy nelegální. Poskytnutí finančního transferu těmto skupinám je trestným činem, proto musí pachatelé této činnosti prostředky v legální ekonomice převádět pouze takovým způsobem, aby nebyl zjištěn jejich zdroj a zejména účel a cíl těchto transferů. Z tohoto důvodu jsou tyto operace, které probíhají v legální ekonomice velmi podobné legalizaci výnosů z trestné činnosti.

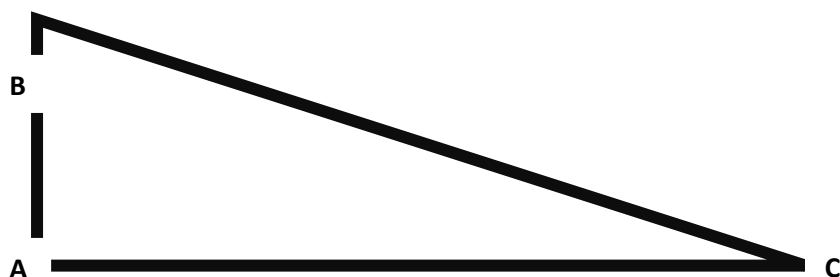
Druhý způsob jak zajistit financování terorismu je zneužití nadací a charitativních organizací. Konkrétně pro islámský terorismus se jedná o problematiku se zakátem, což znamená označení jednoho z [pěti pilířů islámu](#), tedy náboženské daně z majetku a z příjmů, určené k dobročinné pomoci. K této solidaritě nabádají verše Koránu. Podle stupně uskutečnění [islámského práva](#) v zemi, kde muslim žije, vybírá zakát buď přímo stát, nebo islámské nadace, nebo je na muslimovi samotném, aby příslušný podíl věnoval přímo na některý z předepsaných účelů. Pod záštitou sbírek na sociální účely (na vzdělání, zdravotní a sociální péči, praktikování víry apod.) se tak získávají prostředky, z nichž značná část končí pro potřeby teroristů. V rámci marketingových a fundraisingových nástrojů pro zajištění public relations o finančních sbírkách se v hojně míře používá i internet.

Rovněž významná je i státní podpora mezinárodního terorismu. Jedná se zejména o státy z „Osy zla“ ([termín](#) používaný bývalým [prezidentem USA George W. Bushem](#)) respektive zlotřelé státy (termín používaný Margaret Thatcherovou) [8]. Podle obou politiků se jedná o státy (Severní Korea, Írán, Irák, Sýrie a Libye), patří do stejné kategorie, které napomáhají [terorismu](#), buď přímo finančně nebo poskytují zázemí teroristům a vyrábějí [zbraně hromadného ničení](#). Je jisté že použití tohoto termínu mělo význam počátkem 21. století. S odstupem času více jak 10 let se mnoho změnilo, např. důsledkem protiteroristické operace NATO Trvalá svoboda, jarní – jasmínové revoluce v arabském světě od roku 2011. *Problém zlotřilých států je snad s výjimkou Severní Koreje ve všech případech propojen s izraelsko-arabským konfliktem* [8] – tedy i muslimským terorismem.

Důvody a způsoby propojení organizovaného zločinu a terorismu

Provázanost organizovaného zločinu a terorismu lze časově zaznamenat 60. let 20. století (tehdy terorismus získal přívlastek „mezinárodní“, ale význam těchto vztahů začal prudce narůstat až od počátku 90. let minulého století. Tento nárůst samozřejmě souvisel se změnami geopolitické situace a s globalizací, ovšem také s rostoucím významem těchto skupin samotných, které v sobě vzájemně nalézaly přirozené spojence. Zatímco během studené války představoval hlavní hrozbu ultralevicový terorismus podporovaný ze Sovětského svazu, po roce 1991 se dostal do popředí terorismus postavený na bázi islámského fundamentalismu. Tyto teroristické struktury byly už od počátku napojeny na etnický organizovaný zločin především na Středním východě, Kavkazu a Balkánu.

Tři body – trojúhelník ekonomických zdrojů terorismu a jeho provázaností na organizovaný zločin

- A finance
- B obchod se zbraněmi a proliferace zbraní hromadného ničení
- C vydírání formou násilné kriminality

Finance – hlavní spojovací článek terorismu a organizovaného zločinu

Nejdůležitější příčinou propojování jsou samozřejmě finance. Během studené války mohly teroristické organizace získávat všestrannou podporu ze sovětského bloku v rámci netransparentních programů v seskupení Varšavské smlouvy a Rady vzájemné hospodářské pomoci, ale i Číny a dalších socialistických zemí. Nástup Michaila Gorbačova v roce 1985 na post generálního tajemníka ÚV KSS znamenal značnou redukci této podpory a s rozpadem Sovětského svazu zcela zmizel. V současné době mohou teroristé získávat podporu ze států „osy zla“ jako Írán, Sýrie nebo Severní Korea, nelze ani vyloučit netransparentnost důsledkem nestability v zemích muslimského světa, které za poslední dva roky prošly „jasminovými revolucemi“, ale přesto mají snahu vytvořit si vlastní zdroje financování, které jsou na státech nezávislé. Vzhledem k válce proti terorismu se totiž dá očekávat, že i další „darebácké státy“ budou postupně následovat osud Iráku, takže teroristé by v dohledné době mohli o veškerou státní podporu přijít. Je např. známo, jak nepříjemně pocítili pád režimu Saddáma Husajna palestínští teroristé, pro něž byl Irák jedním z hlavních zdrojů podpory.

Obchod se zbraněmi a proliferace zbraní hromadného ničení

Druhé významné odvětví organizovaného zločinu, na který se napojily teroristické sítě, je obchod se zbraněmi. Pro terorismus je zajištění zbraní nutnou podmínkou pro činnost, takže se v této věci již od počátku obracely na skupiny organizovaného zločinu. Původně však šlo o čistě obchodní vztahy. Posléze ale začalo docházet k tomu, že některé teroristické organizace si vybudovaly vlastní kanály pro ilegální získávání zbraní, které původně využívaly pouze pro uspokojení vlastní poptávky a až později je začaly používat i jako zdroj financí. Typickým příkladem je Irská republikánská armáda, která se v 80. letech stala jedním z nejvýznamnějších ilegálních dodavatelů zbraní v Evropě.

Obdobně na výše uvedených ilegálních dodávkách zbraní v Evropě lze vysvětlit, jak se skupiny západoevropského organizovaného zločinu dostaly ke zbraním sovětského původu. Ultralevicové teroristické skupiny získávaly zbraně ze Sovětského svazu, Číny, Libye a dalších zemí prakticky zadarmo, takže pro ně nebyl problém prodat část „přebytečných“ zbraní zločineckým syndikátům. Taková symbióza se rozvíjela např. v Itálii, kde Rudé brigády dlouhodobě spolupracovaly s mafií. Je vskutku kuriózní, že mafie pak mnohdy dodávala tytéž zbraně italským neofašistům, tedy skupinám stojícím na opačném konci politického spektra než Rudé brigády.

V současnosti proliferace zbraní hromadného ničení, tak i zakázaný prodej vojenské techniky, zbraní a munice do zemí zmítaných konflikty, představuje dvojitý problém. Jednak se na této činnosti mohou podílet skupiny napojené na islámské teroristy, s cílem získat potřebné finanční prostředky, ale také s cílem disponovat chemickými, otravnými, biologickými zbraněmi. Za nejnebezpečnější lze považovat jejich snahu získat jadernou zbraň, nebo alespoň tzv. špinavou jadernou bombu. Z výše uvedených důvodů narůstají v mezinárodním obchodu na významu i kontrolní režimy pro komodity dvojího užití. Tj. produkty a služby, které lze na trhu prodávat jak pro civilní, tak i vojenské účely. Patří sem veškeré komodity (od softwarů, po stroje, zařízení, technologie, dopravní prostředky), kterých může být použito jak pro nevojenské „nevýbušné“ účely, tak i pro jakoukoliv formu podpory výroby jaderných zbraní nebo jiných jaderných výbušných zařízení.

Vydírání formou násilné kriminality

Třetím odvětvím organizovaného zločinu spojeným s terorismem je vydírání a násilná kriminalita. V oblastech, kde mohou teroristické skupiny očekávat určitou podporu ze strany obyvatelstva, je běžnou praxí vymáhání „příspěvků na boj“ či „poplatků za ochranu“. Takto získávala peníze mj. Irská republikánská armáda v Severním Irsku nebo ETA v Baskicku a je to stále oblíbená metoda některých organizací v regionu Latinské Ameriky.

Nejrůznější formy násilné kriminality, hlavně bankovní loupeže, byly častou typické pro ultralevicové skupiny v Evropě (např. německé Frakce Rudé armády). Tyto skupiny se svými kriminálními aktivitami nijak netajily, dokonce se jimi přímo chlubily (reklamní cíl a následná atmosféra strachu) a snažily se je ideologicky zdůvodňovat jako „součást boje proti kapitalismu“. Za připomínku stojí, že ruští bolševici před VŘSR také získávali peníze bankovními loupežemi.

Produkce drog ve světové ekonomice – nelukrativnější komodita pro finanční zdroje terorismu; skupiny narkoterorismu a narkomafie si rozdělují sféry vlivu

Logickým důsledkem snahy teroristů o zajištění vlastních finančních zdrojů pak bylo zapojení do obchodu s drogami, který je jedním nejlukrativnějšího odvětví organizovaného zločinu. V současné době už obchod s drogami představuje významný zdroj prostředků pro celou řadu teroristických organizací a pro některé (jako např. pro jihoamerické ultralevicové skupiny) je dokonce zdrojem téměř jediným.

Zvláštní podmínky v Jižní Americe – doména kokainu

Narkomafie je součástí organizovaného zločinu, který je ve své podstatě systémem nadřazenosti a výlučnosti, kdy jediným cílem je podmanění, ovládnutí a manipulace při nelegálních obchodech s drogami. Světová produkce kokainu je soustředěna především v Jižní Americe, která také zaujímá prvenství ve světové produkci. Existují zde celé rozsáhlé oblasti ovládané povstalci nebo narkomafii. Tito aktéři monopolně ovládají kartely, které navázaly užitečnou spolupráci s ultralevicovými teroristickými a povstaleckými skupinami. Kartely je financují a teroristé pak slouží jako „vojáci“ v „armádách“ kartelů, dohlíží na pěstitele drogových rostlin, provádějí útoky proti politikům snažícím se omezit vliv narkomafie.

Z výše uvedených důvodů nelze začít analýzu světového obchodu s drogami nikde jinde než v Latinské Americe, kde dosáhla spolupráce teroristů a narkomafie pozoruhodné dokonalosti. Právě zde se zrodil i nový termín skupinového zla „narkoterorismus“; který poprvé použil peruánský prezident Belaunde Terry v roce 1983. [9] Lze konstatovat, že mezi narkoterorismem (presentován povstalci) a narkomafii existuje z hlediska ekonomického a politologického oboustranná závislost.

Nejvýznamnějšími zeměmi z latinskoamerického regionu z hlediska produkce drog jsou Bolívie, Peru a Kolumbie. V Kolumbii je nejdůležitější teroristickou skupinou Revoluční ozbrojené síly Kolumbie, dalšími významnými subjekty jsou Národní osvobozená armáda, Lidová osvobozená armáda a Hnutí 19. dubna. Všechny si zvládly vytvořit dobré vztahy s hlavními kolumbijskými drogovými kartely. [9] Dalším důležitým subjektem narkoterorismu je peruánské maoistické hnutí Světlá stezka, které kontroluje pěstování koky na většině území Peru. Mnoho jihoamerických ultralevicových teroristických skupin má i své protějšky v podobě komunistických stran v parlamentech. [10] Narkoteristické skupiny ve spolupráci s narkomafii vytváří tak tamním státním orgánům obtížné podmínky pro boj s narkotiky.

Zvláštní podmínky v subtropické Asii – doména heroínu

Doménou pěstitelů máku a producentů opiátů (zejména heroínu) je subtropická Asie. Za nejvýznamnější regiony jsou považovány ve světovém hospodářství Zlatý trojúhelník (Barma, Laos a Thajsko) a Zlatý pŮlměsíc (Afgánistán, Pákistán a Írán).

Za zmínku v tomto regionu stojí také libanonské údolí Bikaa, kde 80 % jeho rozlohy slouží k pěstování máku. Datovat počátky produkce narkotik v tomto údolí lze datovat po druhé světové válce. Tehdy zde zřídila italská mafie laboratoř na zpracování opia z Íránu a Turecka. Mnohem větších rozměrů však drogový byznys v Libanonu dosáhl až po začátku občanské války, tedy v roce 1975. Do obchodu s drogami se zapojila většina muslimských i křesťanských ozbrojených skupin, jež pomocí drog získávaly peníze na nákup zbraní. Snad největší dokonalosti dosáhla muslimská skupina Hizballáh, která se pěstováním máku a výrobou a distribucí heroínu nijak netajila. Snažila se ji zdůvodňovat tím, že za pomoci drog rozvrací západní společnost. Narkomafie v údolí Bikaa se stala důležitým finančním zdrojem pro palestinské ozbrojence v Izraeli a příliš ji nezasáhla ani

izraelská invaze v roce 1982, tím méně pak okupace části země Sýrie. Syrská vláda proti pěstování a výrobě drog v podstatě nic nepodnikla a není zcela vyloučeno, že se na něm v určité míře i sama podílela.

Z regionu Zlatého pŕlmesíce pocházela podstatná část příjmŕ islámských partyzánŕ, kteří během 80. let bojovali proti sovětským okupantŕm v Afghánistánu. Po odchodu Sovětŕ boje pokračovaly a v roce 1998 vítězně z bojŕ vyšlo fundamentalistické hnutí Taliban. Ostatní síly v zemi se sjednotily do tzv. Severní aliance (ovládala pouze třetinu Afghánistánu), která s Talibanem prohrávala a k moci se dostala až pomoci Spojených státŕ amerických a spojencŕ z NATO v rámci operace Trvalá svoboda na podzim 2001. Finance z prodeje drog využíval jak Taliban, tak Severní aliance. Produkce heroinu v Afghánistánu je v podstatě stále na stejné úrovni bez ohledu na to, kdo zemi vládne, protože místní kmenoví náčelníci se těší značné autonomii.

Finanční kondice z drog pro Taliban a Al-Kajdu

Po fyzické likvidaci vůdce teroristické sítě Al-Kajdy Usámy bin Ládina americkými speciálními jednotkami v roce 2011 se zcela potvrzuje slábnoucí pozice této sítě. Podle některých zpráv ministerstva financí Spojených státŕ amerických se Al-Kajda potýká se značnými finančními problémy a ztrácí vliv. Je to výsledek cílené snahy Spojených státŕ a jejich spojencŕ odříznout teroristickou organizaci od jejích dárcŕ. [11] V této lze hovořit o úspěšném tažení proti terorismu, a to nejen vojenskými prostředky. Dŕkazem je to, že finanční prostředky představují jakousi „nervovou soustavu“ teroristických sítŕ.

Hnutí Taliban je v daleko lepší finanční situaci než teroristická síť Al-Kajda. Peníze na útoky proti Američanŕm a příslušníkŕm mezinárodních sil v Afghánistánu se mu daří získávat z celé řady nelegálních zdrojŕ, a to od pěstitelŕ máku a pašerákŕ heroinu, kteří působí na afghánském kvetoucím trhu s drogami. Je to dáno zejména dlouhodobými vazbami tohoto hnutí na místní producenty drog. Hnutí ale vymáhá i platby za "ochranu" od afghánských podnikatelŕ s výrobou drog. V této souvislosti lze hovořit o výpalmém – tedy účinné praxi organizovaného zločinu. Lze konstatovat, že hnutí Taliban již není pouhou povstaleckou organizací podporující terorismus, ale že stále roste jeho pozice v mezinárodním organizovaném zločinu.

Export ze Zlatého pŕlmesíce v sousední regiony

S oblasti Zlatého pŕlmesíce blízce sousedí Kavkaz. Tamní organizovaný zločin je z velké části pod kontrolou čečenských ozbrojených separatistických skupin, které se pohybují právě na hranici mezi partyzánskou válkou, terorismem a organizovaným zločinem, nebo spíše spadají do všech tří oblastŕ. V případě vítězství čečenských ozbrojencŕ nad ruskou armádou (což už je teď našťestí velmi málo pravděpodobné) by se nezávislé Čečensko změnilo v islámský fundamentalistický stát zaměřený jak proti Rusku, tak proti Západu. Vůdci čečenských separatistŕ se nikdy netajily úmyslem ovládnout celý severní Kavkaz a zdŕrazňovaly své vazby na Al-Kajdu. Je proto zřejmé, že hlavním zdrojem příjmŕ je pro ně obchod s drogami. Tak se vy působnosti ruského organizovaného zločinu vytvořil další významný konkurent, který je navíc napojen na složky mezinárodního terorismu. To je zřejmě jeden z důvodŕ, proč se Západ přestal politicky angažovat ve prospěch Čečenska a některých případech vyjádřil podporu Kremelské elitě.

Drogy ze Zlatého pŕlmesíce putují do Evropy převážně tzv. balkánskou cestou, jejíž jižní větev vede přes Írán, Turecko a Balkán. V Turecku se v pašování drog angažovali především kurdské teroristické a povstalecké organizace, jako je Kurdská strana pracujících, jejíž pozice a význam postupně upadá, a to důsledkem tvrdé protidrogové politiky turecké vlády. Je tedy paradoxem, že právě tyto tvrdé metody boje proti terorismu a organizovanému zločinu jsou jednou z hlavních překážek vstupu Turecka do Evropské unie. Představitelé Evropské unie by si měly uvědomit, že bez tureckých metod by byl přísun drog do Evropy mnohem snadnější a drogová „epidemie“ by byla mnohem početnější. Evropská část balkánské cesty je pod kontrolou Albánčŕ (zejména kosovských), kteří se postupně stávají nejvýznamnějším etnikem v evropském organizovaném zločinu. S odstupem času již nelze pochybovat, že Kosovská osvobozenecá armáda byla národně osvobozenecá armáda. Ve skutečnosti vykazovala znaky na hranici teroristické organizace a narkomafie.

Komparace Jižní Ameriky a subtropické Asie

V regionu subtropické Asie je propojení narkomafie s narkoterorismem oproti Jižní Americe méně zřetelné, a to v politologických aspektech. V případě Jižní Ameriky se jedná o ultralevicové organizace (marxisticky nebo maoisticky orientované), zatímco v subtropické Asii je pozadí organizací islámsko-fundamentalistické, což je především Džamá Islámíja nebo separatistické - organizace Tygři osvobození tamilského Ilámu, která působí na ostrově Srí Lanka od roku 1983 za účelem vytvoření tamilského státu (Ilámu) na severu a východě Srí Lanky. Tato organizace využívá příjmy z drogových obchodŕ na nákup moderních raket (zejména země-vzduch) a také jako jedna z mála guerill používá vlastní námořní jednotky.

Model spolupráce - vazeb narkomafie s narkoterorismem v subtropické Asii je velice podobný jako v Latinské Americe: Skupiny organizovaného zločinu financuje teroristy, kteří se na oplátku účastní ozbrojených akcí proti vládám státŕ a podílejí se na transferu narkotik do zemŕ spotřeby. Ačkoli státy jihovýchodní Asie se

snaží proti narkomafii a narkoteroristům používat tvrdé metody jako Turecko, výsledky jsou zatím velmi slabé, zřejmě z důvodu podstatně vyšší míry korupce.

Závěr

Cílem článku bylo nastínit podstatu a genezi propojení dvou forem aktuálního skupinového zla terorismu a organizovaného zločinu, které dosáhly globální dimenze. Čtenář jistě pochopil, že studie zvolené problematiky si vyžaduje široký záběr - od ekonomie, politologie, geografie apod. Je jisté, že teorie k problematice společně s metodami poznání jsou v některých případech značně odlišné od reality. S tou zápolí bezpečnostní složky, ozbrojené síly a orgány spravedlnosti každého státu a jsou rovněž předmětem mezinárodní spolupráce. Její rozvoj od poloviny 90. let minulého století akceleruje. Nicméně z ekonomického hlediska není vždy zcela úspěšná, což je to dáno nejednotnými postoji některých států v této problematice.

Po skončení studené války se staly další nové fenomény v problematice skupinového zla „narkoterorismus“ a „narkomafie“ účinnou zbraní v propagandistické válce, již vedly vlády proti teroristům, povstalcům, organizovanému zločinu, drogovým překupníkům, a dokonce i jiným suverénním státům. Je to logické, neboť se značně mění metody organizovaného zločinu, a to z násilných aktivit do finančnictví. Získané finanční prostředky z násilných zločineckých aktivit se „investují“ do jiných forem černé – nelegální ekonomiky, např. korupce, klientelismus, popřípadě dochází k jejich „praní“ prostřednictvím legálních finančních trhů.

Seznam zdrojů

- [1] SCHEINOST, M. (ed.): *Konvence Organizace spojených národů a další dokumenty k organizovanému zločinu*. IKSP 2001.
- [2] FLORMANN, W., KREVERT, P.: *In den Fängen der Mafia – Kraken*. Mittler 2001.
- [3] Fassmann, M.: *Stínová ekonomika a práce načerno*. Briggs & Co., 2007.
- [4] KAOURAS, G.: *Terrorismus*. Diss. phil. Hamburg, 1991.
- [5] JAMIESON, A.: *Antimafia. Italský boj proti organizovanému zločinu*. Londýn 2000.
- [6] SCHMID, A.: *Links between Terrorism and Drug Trafficking: A Case of „Narco--terrorism?“*, on-line: (<http://english.safe-democracy.org/causes/links-between-terrorism-and-drug-trafficking-a-case-of-narcoterrorism.html>).
- [7] FONTE, J.: Trojský kůň demokracie. *The National Interest*, č.76, 2004.
- [8] THATCHEROVÁ, M.: *Umění vládnout*. Prostor, 2003.
- [9] DRULÁK, P. a kol.: *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Portál, 2008.
- [10] VAĐURA, Vladimír. *Organizovaný zločin a jeho ohniska v současném světě*. Mezinárodní politologický ústav, 2007.
- [11] WARDE, I.: *Cena strachu – finanční boj s terorismem*, D-Consult, 2009.

Právnícké osoby – jejich koncept a přístup k nim

Jakub Pikna

doktorand PrF MU

Katedra občanského práva

Úvod

Teoretické uchopení, na první pohled jednoznačných nebo nesporných, jevů v sobě zahrnuje důležitou součást opravdového chápání podstaty a významu takto zkoumaných jevů či entit. Zvláště pro vědecké tázání se je tento přístup zcela nezbytný. Na poli právní vědy se často tato otázka pomíjí, a to snad i pod vlivem právního realismu anglo-amerického právního prostředí a tradice, která zejména díky jazykovému hledisku stále více proniká do chápání role a významu právní vědy v prostředí kontinentálně-evropského právního systému. A priori nehodnotíme zda je takový přístup pozitivní či negativní, ale máme za to, že právě pestrost přístupů, zejména v hraničních vědních oborech, které nejsou založeny na přírodovědných principech, je zcela nezbytná a zásadní.

V tomto pojednání se zaměříme na přístup k pojetí právnické osoby jako osoby v právním smyslu. Tato otázka se z praktického pohledu nejeví podstatnou, ale má význam zejména v pochopení základních teoretických východisek, a to nejen v přístupu k právnickým osobám jako takovým, ale ovlivňuje i jejich pojetí, chápání jejich společenské funkce a tím ovlivňuje i samotný výklad a vlastní aplikaci právních norem této oblasti se dotýkající.

Stat'

1. Historický vývoj

Pro nastoupení nového chápání právnické osoby, jako osoby v právním smyslu, bylo nezbytné osvojení si komplexního a vysoce abstraktního chápání práva, resp. nástup takového uvažování, které je schopno takové úvahy zachytit a zprostředkovat dalšímu vývoji a zkoumání. Bylo by chimérou domnívat se, že jen právo má či mělo zásadní vliv na rozvoj nového přístupu k této otázce. To společenská realita sama o sobě přinesla, v rozvíjejícím se podnikatelském prostředí a s tím spojeného zvyšování komplexnosti a větší propojenosti výrobního procesu, nové potřeby a nutnost nalézání jejich řešení. Není náhodou, že k tomuto procesu docházelo zejména s nástupem bouřlivého rozvoje společnosti v 19. století. Tento proces velice úzce navázal na prohloubení společenské dělby práce¹ a vznik nové kvality v této oblasti. Právo v této době taktéž zažívalo značný vzmach a na poli percepce společenské reality vznikaly nové přístupy mající značný dopad i do teorie přístupu k chápání právnických osob.

Střet přirozeno-právního a pozitivistického hlediska přístupu k právu přinesl základní dynamiku dalšího vývoje, zejména ve vztahu k základním koncepcím chápání právnických osob. Přirozeno-právní pozice vycházela zejména z postavení člověka, jako osoby, která je nadána vrozenými a nedotknutelnými právy. Pro pozitivisty se stává základním kamenem vůle zákonodárce, jakožto svrchovaného suveréna v oblasti tvorby právních norem. V tomto prostředí postupně dochází k oddělení právní subjektivity od člověka, jako přirozené osoby, a vznikají dnes již klasické teorie právnických osob, a to teorie fikce a teorie reality. V průběhu 20. století na ně navazuje další rozvoj této otázky v podobě moderního chápání právnické osoby.

„Subjekty práva (osoby v právním smyslu) jako nositele práv a povinností v soukromém právu dělíme tradičně na osoby fyzické (natürliche Personen) a osoby právnické (juristische Personen). V 19. století se v německé teorii práva proti sobě zformovaly dvě konkurenční teorie toho, co je to právnická osoba. Jednak to byla tzv. teorie fikce (Fiktionstheorie), jednak to byla tzv. realistická teorie (die Lehre von der realen Verbandspersönlichkeit). Tento spor trval ještě v době přijetí BGB, nicméně autoři BGB k němu zůstali neutrální s poznámkou, že konstrukce a ospravedlnění tohoto pojmu je úkol právní vědy.“²

2. Teorie fikce

Základem tohoto přístupu je fakt, že jedinou možnou a skutečnou osobou může být pouze a jen osoba fyzická, neboť pouze fyzická osoba je nadána vlastnostmi, které svou skutečnou realitou mají zahrnutu sami v sobě, kdežto právnické osoby a jejich vznik a trvání je umožněno pouze rozhodnutím zákonodárce. Z hlediska historického vychází tyto teorie ze starších vlivů a přístupů. Pojetí v mezích teorie fikce bývá dále rozdělováno, a to na ...

- 1) **teorie personifikace** - „Právnickou osobou v tomto smyslu je ... právní konstrukce odvozená z institutů právně již uznaných, avšak v jiné kvalitě než jako osoby v právním smyslu.“³ nebo též „Konkrétně v právu přenáší vlastnosti člověka jako fyzické osoby na sdružení osob či majetku.“⁴
- 2) **teorie fikce v užším smyslu** – vychází čistě z právních pojmů, neopírá se o mimoprávní realitu
- 3) **teorie transsubstanciace** – převzato z křesťanské nauky víry, jedná se o „Přenesení substance na nový uměle vytvořený útvar ...“⁵

¹ Srov. Durkheim, É. Společenská dělba práce. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 2004

² Sobek, T. Je právnická osoba fikce? On-line. citováno dne 19.12.2012, dostupné z <http://teorieprava.blogspot.cz/2009/10/je-pravnicka-osoba-fikce.html>

³ Hurdík, J. Právnické osoby. Obecná právní charakteristika. 1. vydání. Brno : MU, 2000, s. 59.

⁴ Hurdík J., Katolický J. K pojetí právnických osob. Brno: Masarykova univerzita, 1992, str. 26

⁵ Hurdík J. Právnické osoby a jejich typologie. Praha: C.H. Beck, 2003, str. 20

3. Teorie reality

„Teorie reálné přiznávají právnícké osobě reálnou existenci, tj. reálné bytí, odlišné, pokud jde o korporace, od bytí lidí ji tvořících, resp. pokud jde o nadace, od lidí vůbec. Tyto teorie tedy nevážou právní subjektivitu na člověka, nýbrž uznávají, že právo samo může své subjekty reálně vytvořit tím, že právní subjektivitu (právní způsobilost) přizná i subjektům od člověka (jednotlivce) odlišným, tj. sdružení osob či určitým částem majetku.“⁶ V rámci této teorie existují, jako v předešlém případě, mnohé dílčí přístupy a názory. Za příklad můžeme uvést teorii organickou (veskrze korporativistickou ve státovědeckém chápání), dále teorii institucionální, kolektivní vůle a mnohé další.

4. Moderní přístup k chápání právníckých osob

Během 20. století se objevují i další teorie, označované jako moderní. Jejich hlavní přínos spočívá v novém uchopení této tradiční otázky a zejména ohled na praktickou stránku vyžadovanou nejen odbornou právní veřejností, ale i společenskou realitou a postupujícím společenským rozvojem. Mezi dílčí teorie patří zejména teorie zájmová, Dennigerova teorie spočívající na konceptu tzv. Socialperson, teorie přiznávající právníckým osobám jen relativní způsobilosti a mnohé další.

5. Význam zkoumané otázky

Námi zkoumaná otázka, tedy pojetí právnícké osoby jako osoby v právním smyslu, má význam zejména při úvahách lege ferenda a při úvahách o aplikaci právních norem dotýkajících se zejména vzniku, změny a zániku právníckých osob jako takových a způsobu jejich právního regulování. Vždy bude záležet jaký *raison d'être* je danou společností právníckým osobám přisuzován a jak je též přístupováno k chápání jejich právní způsobilosti. V současné době je velice aktuální úvaha o možné trestní odpovědnosti právníckých osob, a to zejména s ohledem na nový zákon o jejich trestní odpovědnosti. Odbornou veřejností je tento legislativní počínán velmi rozpačitě, a to zejména proto, že o samostatnosti, nezávislosti právnícké osoby na jejím personálním substrátu a o samostatné racionalitě právnícké osoby není české odborné právní prostředí jednoznačně přesvědčeno. Jednoduše zde není obecně chápána samostatná racionalita právnícké osoby jako takové. Proti tomuto postoji lze uvést ... *“Neil MacCormick má za to, že není žádný důvod, ať už pojmově-logický nebo právní, proti tomu, abychom se na právníckou osobu dívali jako na racionálního aktéra. Základní podmínka morální ale i trestní odpovědnosti je to, že subjekt (capax doli) se dokáže rozhodovat na základě racionálního zvažování důvodů. Ovšem tuto podmínku perfektně splňuje i kolektivní rozhodování. O korporacích říkáme, že to jsou abstraktní entity, ale v jakém smyslu? Peter Cane tuto věc chápe jako způsob interpretace jednání korporace. Jde o to, že z hlediska jednání, které korporaci připisujeme, je korporace jako aktér odlišná od fyzických osob, které toto jednání vnějškově realizují. Takže musíme rozlišovat, kdy právo vnímá kolektiv jako skupinu samostatných aktérů, anebo vnímá kolektiv jako celek (korporaci), který jedná jako autonomní aktér. Mentalismus znamená, že mít mysl (mentální stavy, svobodnou vůli) je nutná podmínka morální a trestní odpovědnosti. Mentalismus implikuje individualismus, a to za předpokladu, že pouze jednotlivci mají mysl. Jeho konkurentem je askriptivismus, podle kterého připisovat nějaké entitě svobodnou vůli (osobnost) je pouze důsledek toho, že této entitě připisujeme odpovědnost. Askriptivismus tedy obrací logiku argumentace: Pokud budeme vhodně připisovat korporacím trestní odpovědnost, pak korporace budou mít mentální stavy (zavinění, nedbalost). Zavinění a nedbalost totiž není nějaké fyzické něco, co poznáváme, ale je to jenom náš normativní způsob interpretace jednání.”*⁷

6. Nový občanský zákoník

Nový občanský zákoník silně akcentuje fiktivní povahu právnícké osoby. Za značně problematické považujeme zejména ustanovení § 151 nového OZ, které stanoví, že *„Zákon stanoví, popřípadě zakladatelské právní jednání určí, jakým způsobem a v jakém rozsahu členové orgánů právnícké osoby za ni rozhodují a nahrazují její vůli.“* Do extrému rozvedená interpretace by mohla totiž vést k absurdnímu závěru, že toto ustanovení je obsolentní, neboť právnícká osoba sama o sobě svou vůli nemá, proto také musí být nahrazena, a tím pádem zároveň nemá být co nahrazováno a tudíž, že se právnícká osoba nemůže nikdy právně projevit v právním úkonu, resp. při právním jednání, dle nového OZ. Tuto koncepci je však nutno pro její nesmyslnost

⁶ Knapp V. O právníckých osobách. Právnícké osoby de lege lata. Právník, 1995, č. 10, str. 984

⁷ Sobek, T. Je právnícká osoba fikce? On-line. citováno dne 19.12.2012, dostupné z <http://teorieprava.blogspot.cz/2009/10/je-pravnicka-osoba-fikce.html>

odmítnout. Je ale velice pochybné, že tak dlouho připravovaný a zásadní zákon přináší tak závažné interpretační potíže, které bude velice složité v aplikační praxi řešit.

Sama koncepce, že totiž orgány společnosti, resp. jejich členové jednají za právnickou osobu a ne jejím jménem je velice nebezpečná, protože není zřejmý vůbec způsob formování vůle právnické osoby, což může mít dopad i do posouzení, zda dle nového OZ bude právnická osoba vůbec mít svéprávnost, či zda vzniká zvláštní právní zastoupení sui generis. Tyto pochybnosti mají vysokou intenzitu a přinesou značné komplikace.

Závěr

Cílem této krátké statě nám nebylo obsáhnout veškerou problematiku spojenou s chápáním a podstatou pojetí právnických osob jako osob v právním smyslu, ale toliko spíše nastínění této problematiky jako zcela teoreticky nevyřešené a neuzavřené otázky, která však má zásadní význam pro pochopení a další rozvoj tohoto tématu. Stále častěji se, zejména s ohledem na rozvoj společenských vztahů a jejich postupné propojování a narůstání komplexnosti a komplikovanosti ve vztahu k námi zvolenému problému, budeme setkávat s nutností teoreticky řádně pochopeného a odůvodněného uchopení této problematiky, a to zvláště z toho důvodu, aby byla zachována koncepčnost, systematika a synergické uplatňování právních norem upravujících postavení právnických osob spolu s právním řádem jako celkem.

Nový OZ zákoník navíc přináší spoustu nejasností, což může a bude mít důsledek v podobě značné komplikovanosti a právní nejistoty v aplikační praxi.

Prameny

- Durkheim, É. Společenská dělba práce. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 2004
- Hurdík J., Katolický J. K pojetí právnických osob. Brno: Masarykova univerzita, 1992
- Hurdík J. Právnické osoby a jejich typologie. Praha: C.H. Beck, 2003
- Hurdík, J. Právnické osoby. Obecná právní charakteristika. 1. vydání. Brno : MU, 2000
- Knapp V. O právnických osobách. Právnické osoby de lege lata. Právník, 1995
- Nový občanský zákoník, v platném znění
- Sobek, T. Je právnická osoba fikce? On-line. citováno dne 19.12.2012, dostupné z <http://teorieprava.blogspot.cz/2009/10/je-pravnicka-osoba-fikce.html>

3. Recenze

Odkud přicházíme?

Pavel Sirůček⁸

Justoň, Z.: *Ekonomie přírodních národů*. Praha, Dauphin 2012. ISBN 978-80-7272-419-2. 600 stran.

Úvodní pochybnosti

Aparát a postuláty standardní ekonomické vědy pronikají do nejrůznějších sfér, nezřídka na první pohled zcela neekonomických, resp. netržních. Což lze diskutovat, samozřejmě též i patřičně kriticky, z řady úhlů pohledu. Možno zmínit extenze paradigmatu racionality homo oeconomicus či vyvyšování ekonomie nad jiné disciplíny v duchu její údajné imperiality etc.

Zlí jazykové mohou škodolibě dodat cosi o degradaci ekonomické vědy a jejím rozměňování díky módní záplavě všelijakých „špekonomií“, „pop-ekonomií“ a ekonomii úplně všeho - od sexu, přes náboženství, štěstí, čas až třebaš po dobro a zlo. Často, a mnohdy též až komicky, raubiřsky roubujících ekonomické instrumentarium na banality a věci, k jejichž pochopení hravě postačuje zdravý selský rozum. Některé práce zde hraničí s ekonomickým kejklářstvím.

Na straně druhé je ovšem možné ptát se, o čem vlastně mají tisíce ekonomů psát. Zaklínadlo „publikuj, nebo zemři“ v globálním ringu působí tvrději než kdy dříve. A tudíž i proto úniky do „pop“ sfér, a nebo daleko častěji utápění se v nezřídka zcela samoúčelném kvantitativním instrumentariu. A „velká“ témata možná dnes opravdu chybí. Nebo spíše nejsou raději vůbec nastolována díky diktatuře politické (hyper)korektnosti a ostrým mantinelům salonní přijatelnosti, resp. díky cudně přehlížené, leč nezpochybnitelné, apologetické a ideologické dimenzi nejenom standardních ekonomických teorií?

S ohledem na výše naznačené recenzent s nehranou nedůvěrou otevírá a počíná listovat impozantně vyhlížející, a neskladně objemnou, publikací - přesněji souborem esejí, dialogů, otázek a odpovědí -, jejíž anotace na zadním přebalu neskromně startuje větou „Světově ojedinelá výpravná kniha...“. A jejíž úvod je uvozen citátem ve znění „Zapomeňte na ekonomickou antropologii. To, co potřebujeme, je antropologická ekonomie“.

Vše umocňuje a korunuje doporučující přebalová páska s pravdo-láskarskými slůvky (kniha „krásná ... hluboká...“) tuzemského dnes nejprodávanejšího ekonomy, která spolehlivě mnohé vedou ke zbystření pozornosti a ke krajní obezřetnosti. Spravedlivě ovšem dodejme, že principy marketingu a sebe prezentaci právě ekonomická pop-star Tomáš Sedláček⁹, když nic jiného, ovládá opravdu perfektně a opravdu profesionálně.

Zajímavé studie z ekonomické antropologie (nebo antropologické ekonomie?)

Pesimistická očekávání našťastí publikací samotnou naplněna nejsou. Překvapuje příjemně. Kvazieekonomická a pseudointelektuální kejklářská blábolení, ani násilné roubování standardních ekonomických (a samozřejmě i ideologických) dogmat a modelů v textu příliš obsažené, ani příliš patrné, není. Dokonce se autor neštítí ani kategorií typu nadvýrobek či koketování s užitnou a směnnou hodnotou, s prostou zbožní výrobou, s funkcemi peněz atd.¹⁰

Nejde pravděpodobně sice o žádné převratné veledílo, které změni svět, nicméně za přečtení i detailnější prostudování (což je časově náročnější) a hlavně za promýšlení rozhodně stojí. Se vším asi samozřejmě nebude každý souhlasit a výtky lze vznášet nejen k metodologii a formě zpracování - nicméně čtení je to zajímavé a zcela jistě nemálo inspirativní. Což není málo. I když kvůli obrovskému množství etnografického aj. materiálu a šesti set stranám hutného rozsahu vcelku publikaci zvládne „na jeden zátah“ asi málokdo.

⁸ Text vznikl s podporou projektu Konkurenceschopnost: VŠE IP300040.

⁹ Srov. *Marathon*, 2010, č. 1.

¹⁰ V řadě ohledů mnohde a mnohdy téměř v marxistickém duchu - kategorie soukromé vlastnictví, a vlastně vlastnictví vůbec, ovšem v knize absentuje zcela. Objevují se zde však termíny výrobní vztahy a výrobní způsob, interpretované ale nikoli v marxistickém smyslu. Též lze vystopovat minimálně materialistické „záblesky“, např. ohledně základny a nadstavby. Připomenout nutno, že marxismus je přitom na řadě míst knihy přímo či nepřímo kritizován. Justoň využívá (a podléhá) především strukturalistické metodologii v duchu odkazu filozofa a guru kulturní antropologie C. Lévi-Strausse (1908 - 2009). Konec konců podle informací na přebalu knihy na UK vyučoval též právě kurz Svět očima Lévi-Strausse. Srov. např. *Myšlení přírodních národů* (Lévi-Strauss, C., Praha, Československý spisovatel 1971).

Čtenářsky přívětivá (i když informacemi přímo nabitá), přehledná a vcelku i sympatická práce je psána srozumitelně, čtivě a živě. A chytře. S nehraným nadhledem a poctivými znalostmi. Jde o počtení na nespočetných místech (téměř) dobrodružné a napínavé i exotické, a leckde více či méně překvapivé. „... *neboť v přírodních národech se často děly věci, které překračují hranice naší fantazie*“ (s. 15). Obdivovat lze i obrovskou přirozenou různorodost kulturních forem. Čtenář si dále může namátkou např. uvědomit, jakým epochálním vynálezem vlastně byla kuchyně, jak se dar stává zbožím nebo proč a jak vznikaly sociální nerovnosti a nikdy nekončící války. „*Od domácností bratří neandertálců přes domácnosti Austrálců, Indiánů obou Amerik, Melanésanů či Afričanů k domácnostem našich pradědů na počátku novověku. A o konci přirozeného světa a věčné touze po něm*“ (z anotace na zadním přebalu rec. publ.).

Přemýšlivější čtenář si v řadě pasáží uvědomí překvapivé a netušené souvislosti a jednotlivé střípky dějinné a evoluční mozaiky, které do sebe nečekaně dobře (občas možná snad až moc) zapadají. A taktéž čtenáři, v neposlední řadě, neustále před očima ožívá a figuruje biologická a antropologická podmíněnost lidského chování. I to, že člověk je stále pouze „jiné zvíře“.¹¹

Knihu přitom možno doporučit jak širší čtenářské obci, tak i ekonomům - a to zdaleka nejen těm alternativnějším, kritičtějším a zelenějším. Minimálně proto, aby se všichni přesvědčili, že ekonomická bádání mohou vypadat též i jinak, nežli jako složité a nikoli ojedinele zcela samoúčelné kvantitativní modely, rovnice a grafy.¹² Text Justoňovy práce neustále připomíná, že to, „*odkud přicházíme, kde jsme a kam směřujeme*“ je, a bude, aktuální a důležité stále. Z hospodaření přírodních národů můžeme totiž odvozovat i základy moderních ekonomik. A poučit se, a inspirovat při hledání alternativ a východisek z dnešních globálních krizí.

Text může vhodně posloužit i jako varování před přehnanou nabubřelostí a protivným „všeznákovstvím“ mnohých ekonomických expertů, resp. tzv. expertů. Včetně již tradičního přehlížení nezastupitelné role přírody, ale též antropologického, kulturního, historického aj. zakotvení reálných lidských bytostí ve standardních schématech. A právě představovaná publikace v některých aspektech naplňuje i volání (častá, ale i módní a poněkud zprofanovaná, a zatím šířeji nenaplněná) po patřičné inter- či transdisciplinarity zkoumání.

Je to ovšem ekonomie poněkud jiná a poněkud širší. Vlastně se jedná o jistý pokus o návrat do dob Xenofona z Athén a velkého Aristotela, k prapůvodnímu významu slova ekonomie - ke složenině dvou řeckých slov oikos-nomos. Šlo o pravidla vedení, tehdejší otrokářské, domácnosti. A právě tohoto výkladu ekonomie se kniha drží a obratně sleduje a poutavě líčí „*jak „pravidla domácnosti“ fungují v komunitách přírodních národů a co se na těchto pravidlech muselo změnit, abychom dospěli k jejich moderní podobě*“ (s. 31 rec. publ.).

Zdeněk Justoň je ekonomem, zabývajícím se sociální a kulturní antropologií. Publikoval četné antropologické eseje, je autorem několika knih, vyučoval ekonomickou antropologii aj. Představovaným dílem usiloval hlavně „... *přimět čtenáře, aby začal přemýšlet nad úlohou přírody a kultury v našem každodenním životě jinak*“. Úlohu antropologie přitom spatřuje v dodání slovní zásoby pro naplnění uvedeného cíle a „*zbytek lze nejlépe ukázat ... v esejích*“.

Právě formu samostatných esejů, ve smyslu pokusů „*o novou interpretaci*“, má každá z, osmi dále vnitřně strukturovaných, rozsáhlejších kapitol knihy. Z. Justoň spolu se čtenářem v každém eseji hledá odpovědi na vyřčené (ale i nevyřčené) otázky a předem poctivě avizuje, že „*půjde o jednotlivé dialogy, na jejichž konci bude zase nová otázka k zamyšlení*“.

Systém otázek (četných, pro usnadnění orientace, též tučně zvýrazněných) doprovází a především vede čtenáře všemi částmi knihy. A vcelku funguje. I když mnohé zůstává nedotažené, nezodpovězené a něco (či mnohé) zřejmě i „*stojí na vodě*“, nebo nemusí již zítra platit (což se týká námátkou kapitoly sedmé). A na mnohých místech se autor pouští na značně tenký led spekulací. Leč nelze přehlížet a nutno připomenout, že v případě recenzované knihy nejde o učebnici ekonomické antropologie.¹³

Příroda a kultura

Namísto klasického úvodu kniha začíná vstupně-úvodní kapitolou pojmenovanou „*Příroda a kultura*“. I ona je rozčleněna na podkapitoly¹⁴ a v závěru přináší poznámky, zejména s bližšími odkazy na prameny a na autory, které pro plynulost četby nejsou uváděny přímo v textu. Na konci celé publikace je potom obsažen stručný rejstřík.

¹¹ I tomuto faktu by měla i ekonomická věda přihlížet. Srov. *Nahá opice* (Morris, D., Praha, Mladá fronta 1971).

¹² V tomto kontextu možno doporučit námátkou ještě např. knihu inspirativní „*nejen pro ekonomické disidenty*“ - *Kde peníze jsou služebním, nikoliv pánem* (Johanisová, N., Volary, Stehlík 2008).

¹³ Což autor explicitně konstatuje (na s. 20) a tamtéž důkladněji rozebírá.

¹⁴ Pod názvem každé z osmi kapitol figuruje jakýsi stručný obsah v podobě názvů hlavních částí příslušné kapitoly. Tyto názvy ale úplně nesouhlasí s dále uváděným pojmenováním jednotlivých subkapitol. Uvedené však orientaci v textu nestěžuje.

Úvodní kapitola nemá ústřední nosné téma, neboť se jedná o několik praktických poznámek, dotýkajících se objektu, materiálu a zpracování knihy. Autor hned na počátku zdůrazňuje, že v celém textu pojímá ekonomii „jako vztah, který se utvářel mezi přírodou a kulturou“ (s. 11). „Jinak řečeno, budu se zabývat tím, jak lidé využívali zdroje přírody k uspokojování potřeb kultury“ (dtto). Justoň usiluje ukázat, že „systém lidské populace a spotřeby je součástí rozsáhlejšího celku ..., neboť od počátku existence našeho druhu na této planetě hrála příroda rozhodující roli v procesu vytváření bohatství každé kultury“ (s. 11).

Hlavním tématem celé práce přitom je nastínit, jaký byl původní postoj člověka v přírodě. I když tento zůstává spíše v pozadí výkladu, „zatímco v popředí bude činnost lidí“ (s. 11).

Náležitou pozornost Zdeněk Justoň věnuje i termínu přírodní národy, obsaženému v názvu knihy. Do českého prostředí se dostává z němčiny a jako první ho používá Josef Čapek v roce 1938 v názvu průkopnického díla „Umění přírodních národů“. Nicméně už od počátků evropského novověku např. pro americké domorodce bylo užíváno označení přírodní člověk. Hledání přírodního člověka ústí v obraz (přijímaný např. misionáři nebo dobyteli), coby člověka osamělého, chudého, zvířecího apod. Tento model však nezobrazoval konkrétního člověka, „nýbrž sloužil jako jedna strana srovnávacího modelu: přírodní člověk versus civilizovaný člověk, příroda versus kultura“ (s. 12).

A tento model tiše přijalo i etnologie, včetně nezřídka i přílišné idealizace¹⁵ přírodních lidí. Přírodním člověk byl domorodec, který se ještě nikdy nesešel s naší civilizací. A příslušný obraz mohl posloužit k odlišení, co je na lidské společnosti původní a co umělé, „co vychází z přírody a co z kultury“ (s. 13). „V této knize se budeme k tomuto obrazu často blížit, ale nikdy ho nedosáhneme“ (tamtéž).

Autor však spatřuje problém v tom, že „dosavadní antropologický diskurs byl příliš silně ovlivněn tradičním pohledem sociálních věd“ (s. 13). Zjednodušeně tedy, že pokud se všude rodí stejné děti a přitom chování dospělých se v odlišných kulturách významně liší, pak tyto odlišnosti nejsou podmíněny biologicky, nýbrž kulturně. Kritici uvedeného pohledu ovšem připomínají, že zanedbává např. poznatky genetiky. Odmítají představu, že učení je podstatný prvek socializace, „tedy společenské aktivity, která ze stejných dětí dělá různé dospělé“ (dtto).

„Přírodovědci antropologům vytýkali, že bez jakýchkoli důvodů odmítli možnost využít biologická vysvětlení pro sociální jevy“ (s. 13).¹⁶ Psychologické, sociální i kulturní vlastnosti každé společnosti jsou ale výsledkem historie, „odehrávající se v konkrétním prostředí, kde platily nejen sociální normy, ale také tam probíhaly sociální procesy. Vrozené a naučené je duální opozice stejné kvality jako původní a umělé, přírodní a civilizované“ (s. 14).

Justoň konstatuje, že v této knize se přírodním interpretacím kulturních jevů bránit nebude, spíše je bude vyhledávat. A dospívá k identifikaci vlastností v práci probíraných etnik, které nazývá právě „přírodními národy“. Jde o společnosti, kde: „1) zásahy lidí do přírodního prostředí byly do té míry zanedbatelné, že ekologická omezení předurčovala způsoby jejich ekonomického chování i formy jejich sociální organizace; 2) způsob a styl života lidí významně omezoval akumulaci materiálních statků, což mělo vliv na nevýrazně sociální nerovnosti mezi jedinci; 3) výrobní vztahy závisely na příbuzenských vztazích, což je klasické téma antropologie“ (s. 14). Ve zkratce: „... přírodní národy byly společnosti, v nichž hlavní výrobní způsob reprezentovali sběrači a lovci“ (s. 15).¹⁷ Lze k nim přiřadit ještě i původní zemědělce, hospodařící na malých pozemcích, spíše zahradách, kteří půdu získávali způsobem „posekat a spálit“.

¹⁵ Jistou idealizací mizejících přírodních národů (na Nové Guineji aj.) lze vysledovat např. i u geografa, antropologa a biologa J. Diamonda. A to i přesto, že samotný Diamond odmítá romantické iluze o idylickém životě přírodních lidí a vzkazuje, že bychom měli moderní společnosti být vděční. Jeho knihy o vzniku a zániku civilizací jsou považovány za bestsellery. V práci *The World Until Yesterday: What Can We Learn from Traditional Societies?* (Viking Adult, 2012) rekonstruuje život, jakým naši předkové žili po většinu existence od zrodu homo sapiens do vzniku prvních organizovaných celků před cca 11 000 lety. Pokouší se odpovědět na to, co jsme získali a co ztratili na cestě k dnešní civilizaci. Případně, zda existuje něco, k čemu bychom se měli vrátit? Nejen poučení, která si podle Diamonda lze od původních etnik vzít (např. vroucí vztah k dětem či oceňování moudrosti stáří) bývají kritizována. Tradičním společnostem Diamond připisuje i odporné věci, které mají být zastaveny státní intervencí. Vyčítáno mu je ale přílišné zobecňování, manipulace při statistických srovnáních nebo použití dat ze zdiskreditovaných výzkumů. Připomínáno bývá též, že z antropologického hlediska má být již překonána teorie kulturní evoluce. Ta z původních etnik činí pouhé „žijící fosilie“ nebo „repliky našich předků“. Stejně tak má být již překonán pohled na původní etnika coby divochy, primitivy, zvířecky chlupaté i hříšné.

¹⁶ Zde však vstupujeme na velmi citlivou půdu, též nejen politicky kontroverzní. Připomeňme existence mnohých „tabu“ (některá témata nesmějí být v diktatuře politické (hyper)korektnosti a často i naivního pseudohumanismu vůbec nastolována), resp. systematických ovlivňování ve společenských vědách. Což se např. podle P. Bakaláře týká oblastí popírání genetických rozdílů mezi rasami, prezentace antisemitismu a idealizace judaismu nebo diskreditace eugeniky. Viz mediální lynč jeho osoby za, jakkoli kontroverzní, knihu *Tabu v sociálních vědách* (Praha, Votobia 2003). Dalším zapovězeným tématem jsou odlišnosti romské psychiky od psychiky neromů. Tomuto tématu se P. Bakalář věnuje v další veřejně odsuzované práci *Psychologie Romů* (Praha, Votobia 2004). Sám ji považuje „za první systematický pokus porozumět romské problematice z hlediska moderní psychologie“.

¹⁷ Pro tento výrobní způsob se v anglické literatuře prosazuje termín „foragers“. Český ekvivalent zatím chybí.

Vyprávění Zdeňka Justoňe je založeno především na interpretaci etnografické literatury. A v tomto kontextu úvod připomíná jistá nebezpečí. Etnografové nezdídky směřují popis domorodých kultur s jejich poznáním. V práci se autor pokouší o interpretaci literatury, „*kteřou nám zanechaly tři generace etnografů*“ (s. 17). Pro vyhnout se „*záměně literatury a skutečnosti*“ navrhuje Justoň řídit se několika ponaučeními, které formuloval „*jako tři Geertzovy teorémy*“ (dtto).¹⁸ První říká, že „*porozumět nějaké cizí kultuře znamená pochopit její normálnost*“ (tamtéž). Včetně vyvarování se všech morálních soudů, a to nejenom např. pod optikou soudobé koncepce tzv. lidských práv.

Druhý teorém „*upozorňuje na přehlíženou skutečnost, že zdrojem antropologického poznání je pouhá intelektuální vynalézavost*“ (s. 17). Etnograf cosi zapsal a záleží na vynalézavosti antropologa, jak bude tento popis interpretovat. Upozorněno je i na to, že antropologie se tudíž „*stává dějinami každodennosti zaniklých lidských kultur. Je to vlastně jakýsi druh mikrohistorie*“ (s. 18).

„*Třetí teorém nabádá k pokoře, protože bylo vždy zlé, když se přírodní národy změnil na přírodní laboratoře*“ (s. 18). Nutno si uvědomit, že antropologie nenabízí žádné recepty na léčení etnických a sociálních problémů. Etnografická data by též neměla svadět k žádným k předpovědím, protože „*jejich interpretace je vždy možná toliko post factum*“ (tamtéž). „*Antropologie je podivná věda: začíná oslovováním chytrých lidí hloupými dotazy a její smysl se nakonec ztrácí v literatuře*“ (s. 19).

Text postupuje tak, že nejprve shromážděný soubor etnografických, archeologických a historických údajů utřídí. K tomu napomáhají „*duální opozice*“, které usnadní základní třídění uvedeného souboru. Proto je „*vyklad v každé kapitole postaven na jedné opozici zmíněné v jejím názvu*“ (s. 20). Každá opozice generuje sama o sobě téma kapitoly „*a potom už je snadné najít pro výklad tematická data*“ (dtto). Následuje stručný nástin výkladu jednotlivých kapitol, pro představu, „*jak se témata postupně rozvíjejí*“ (s. 21).

Následuje několik připomínek ohledně modelování kultur, kdy „*z našich dat seřazených podle témat budeme vyrábět kulturní modely vybraných etnik*“ (s. 24). Využívány jsou přitom záznamy etnografické, s nimiž převážně pracuje druhá až šestá kapitola. „*... každá z nich zachycuje život několika přírodních národů, jak je popsaly velké postavy antropologie ... Každé jejich etnografické dílo mi posloužilo k vytvoření obrazu jedné modelové kultury*“ (s. 25). Druhým typem záznamu je záznam archeologický, který využívá kapitola sedmá. Zmíněn, a využit, je též záznam historický. I zde je třeba opatrnosti. „*Zatímco etnografické záznamy jsou převážně synchronní, což znamená, že popisují kultury v jejich geografickém, tedy prostorovém rozšíření, historická svědectví jsou svou podstatou diachronní, takže zobrazují kultury v jejich dějinném, tedy časovém vymezení*“ (s. 25).

Kultury v textu etnograficky popsané, nebo archeologicky či historicky doložené mají jedno společné - totiž, že už neexistují. „*Proto je celá tato kniha napsána v minulém čase ...*“ (s. 26). U historických kultur to je jasné, ovšem ani většina recentních přírodních národů nepřežila 20. století. Pokud jejich příslušníci ještě žijí jsou asimilováni v globální civilizaci, „*nebo tvoří sociálně vyloučené skupiny živořící na okraji společnosti*“ (tamtéž).

Práce se sice stále pohybuje v minulém čase, ale časové vymezení je přesto důležité. Justoň cituje etnohistorika národů Velké stepi L. N. Gumiljova, který napsal, že se na minulost lze dívat různě: „*1) z ptáčích perspektivy, 2) z vrcholku mohyly nebo 3) z myší díry*“ (s. 26). I zde tak máme na výběr, z jaké výšky chceme pozorovat studované kultury, „*jejichž modely nám napomůžou v hledání odpovědi na naše otázky*“ (dtto). „*Ptačí perspektiva*“ umožní vidět kultury ze vzdálenosti staletí či tisíciletí. Pohledem „*z vrcholku mohyly*“ lze vidět dolů na ostatky toho, kdo v mohyle leží - „*tento pohled je hrou generací*“ (s. 27). „*Naším hlavním pohledem však bude ten poslední: my se budeme dívat na studované kultury „z myší díry“ ... Hlavním předmětem našeho zájmu bude každodenní život ... Znamená to tedy, že se budeme zabývat především životními banalitami*“ (s. 27).

Justoň neskrývá, že „*disciplína, jež se zabývá jednotlivostmi, není věda, ale beletrie*“ (s. 27). A spolu s C. Geertzem souhlasí s tím, že „*nikoli vědecké dílo, ale esej je přirozeným žánrem pro interpretaci etnografických údajů*“ (s. 27). A proto každá z kapitol Justoňovy knihy představuje samostatný esej jako pokus o novou interpretaci. V každém eseji pak autor, spolu se čtenářem, hledá odpovědi na otázky tak, jak již bylo výše naznačeno.

Žena a muž

Tématem druhé kapitoly nazvané „*Žena a muž*“ jsou příbuzenská pravidla. Zrod ekonomie, „*čili pravidel domácnosti*“ hledá „*v bizarním sexuálním chování, které jsme zdělili po našich pradávných předcích*“ (s. 91). V tomto chování dochází ke střetu dvou světů: přírody (výsledkem je plození dětí) a kultury (ani v oblastech erotického života se totiž lidé nemohou chovat, jak chtějí a musí jednat podle pravidel). Text kapitoly nastoluje první z podstatných otázek - jak vlastně v pradávnu vzniká domácnost. „*... zákaz incestu a pravidlo reciprocity*“

¹⁸ Podle spoluzakladatele symbolické antropologie C. Geertze (1926 - 2006).

byly dvěma kulturními normami, podle nichž se řídilo vytváření rodiny a ve svém důsledku i vznik domácnosti“ (s. 44).

Publikace sleduje sociální život člověka, kdy jeho vrozená sexualita vede i k uzavírání manželství. Připomíná zásadní význam univerzálního sociálního pravidla, kterým je zákaz incestu. Od tohoto zákazu odvíjí soubor příbuzenských pravidel, které lidé v každé společnosti dodržují. Díky zakazu se „každý sňatek realizuje jako výměna mezi dvěma rodinami. A tato výměna je základem pro vznik domácnosti“ (dtto).

Základní normou příbuzenských pravidel přitom bylo pravidlo recipacity. Toto říká, že pokud „je na jedné straně stanovena skupina osob, které jsou pro sňatek zakázané, pak musí být na druhé straně definována skupina osob, které jsou pro sňatek vhodné. Aby mohl celý systém sňatků fungovat, musí si tyto dvě skupiny navzájem vyměňovat osoby za účelem sňatku. Takže základním znakem sňatku obecně je forma výměny“ (s. 43).

Kapitulu startuje exkurz do biologie. Připomíná, možná i paradoxní, úspěch pohlavního rozmnožování v procesu darwinovské evoluce. A zrod mužů a žen, se specifickými vlastnostmi obou pohlaví. Díky evoluční výbavě se dodnes projevují rozdíly mezi ženami a muži „ve třech oblastech: ve vizuálně prostorových schopnostech, v míře agresivity a v sexuální chování“ (s. 34).

Text nepomíjí, že „... skrytá ovulace a malý počet plodných dní poskytovaly ženě stálou připravenost ke styku“ (s. 37). Vývoj člověka obdařil též ženským orgasmem a tak si lidé mohli dopřávat pohlavní rozkoše, aby tak stabilizovali své vzájemné vztahy. Naznačena je taktéž např. důležitost instituce babiček (ke které se text později blíže vrací, např. ve čtvrté kapitole), nebo to, že v oblasti sexuálního života existuje významná disproporce mezi ženou a mužem (žena může rodit pouze omezené množství dětí). Následně je podrobněji rozebírán zákaz incestu, včetně jeho biologického zakotvení, a především praktiky uzavírání manželství.

Na modelových příkladech příbuzenství je velmi detailně ilustrováno řešení praktických otázek při uzavírání sňatků. A jak jsou tato řešení ovlivňována zejména ekologií a demografií příslušného etnika. Načrtnuta (s pomocí tabulek a schémat) jsou sňatková pravidla a „hry generací“ vyplývající z těchto pravidel u čtyř etnograficky dobře popsaných kmenů, které žily v severozápadní Austrálii¹⁹ (modely Kariera, Aranda, Murndžin a Karadžeri).

Přehlédnuta by rozhodně neměla zůstat ani úvodní subkapitola „Jak vznikají příbuzenské vztahy“. Přímou povinnou četbou zdaleka nejenom pro radikální feministky, resp. feministy, popírající jakékoli rozdíly mezi mužem a ženou^{20,21}, by měly být pasáže rekapitulující rozdílné vlastnosti obou pohlaví. Což je, mimochodem, též i zásadní fakt prolínající celou publikaci.

„Evoluce nás uhnětla tak, že se ženy a muži anatomicky a fyziologicky odlišují, ale liší se dokonce více než samice a samci nám nejbližších příbuzných lidoopů ... obě pohlaví vnímají své životní prostředí odlišně, k čemuž přispívají nejen naše smysly, ale také naše hormony ...“ (s. 33). Genetické nastavení přitom podléhá kulturní korekci (vlivy sociálního okolí, výchovy apod.) a proto se rozdíly mezi muži a ženami mohou v různých kulturách významně lišit.

Voda a oheň

Manželství se podle jednoho přísloví konzumuje na loži a u stolu. Lože bylo předmětem předchozích pasáží a původ kuchyně je hlavním tématem kapitoly „Voda a oheň“. Je věnována tomu, jak sociální a ekonomický život lidí podmiňují tyto dva přírodní živly. Na začátku je nastolena otázka, proč se člověk začal v oblasti potravy chovat zásadně jinak, nežli jeho biologičtí příbuzní např. šimpanzi? Šimpanzi s potravou zacházejí podle

¹⁹ Text rekapituluje i důvody, proč modelová kultura na níž je demonstrován vznik domácnosti je volena právě z Austrálie. Délku lidské existence (cca 200 000 let) převádí na hypotetický den a připomíná, že „22 hodin a 48 minut z celého dne lidstva jsme byli sběrači a lovci“ (s. 46). Na základě hlavních rysů sběračů a lovců nalézá Australce, které tyto rysy vykazovaly ještě nedávno. „Austrálie se ... stala historickou „konzervou“ ...“ (s. 50).

²⁰ Srov. též *Marathon*, 2011, zvláštní číslo.

²¹ Uvedené má řadu aktuálních konsekvencí - namátkou např. zavádění povinných kvót pro ženy v politice nebo byznysu. Zmínit zde možno i krizi maskulinity, kterou prožívá západní civilizace. Vlastnosti mužského a ženského pohlaví se nepřírozně mísí, ze života mizí tradiční mužské funkce (bojovníka, vůdce či těžce manuálně pracujícího). Vše umocňuje plíživá infantilizace. Uvedené popisuje a glosuje kniha *Muž jako evoluční inovace? Eseje o maskulinitě, její etologii, životních strategiích a proměnách* (Komárek, S., Praha, Academia 2012). Nastoluje řadu provokativních otázek. Inovační inovací spojenou s muži má být homoerotická vazba („emoční zesilování“), umožňující kolektivní lov, válčení nebo kolektivně prováděné intelektuální činnosti (od filozofování u restauračních stolů až např. po bádání či tvorbu zákonů). Právě homoerotické emoce mají být základním a určujícím pojivem blízkých vztahů mezi muži (Komárek tím ale nemíní nic sexuálního, naopak přeměna těchto vazeb a interakcí v tělesné mužské kolektivy rozkládá). Další teze spočívá v tvrzení, že jednou z příčin úpadku maskulinity je ochrannitelský „Muterland“. Jeho ztělesněním má být sociální stát. Na tento je přenesen stále větší a větší díl odpovědnosti. Mizí tradiční dělba práce, tradiční manželství a zesilován je úpadek nejen maskulinity, nýbrž i femininity. Umělé kvóty pro ženy (v parlamentu aj.), radikální feminismus a politickou (hyper)korektnost S. Komárek odmítá a přirovnává tyto aktivity k eugenice.

pravidla „z ruky do úst“ - vše co najdou, nebo uloví spořádají na místě. Naši prapředkové se však začali řídit zásadou „vzít s sebou“, a skoro všechno k snědku odnášeli na domácí základnu. „Byl to výsledek biologické evoluce, anebo epochální kulturní vynález?“ (s. 98).

Voda coby přírodní zdroj je základní podmínkou života vůbec. Využití ohně pak způsobilo kulturní revoluci. Popis několika kultur objasňuje hlavní pohnutky, proč lidé začali považovat místo, kde rozdělali oheň, za svůj domov. Což vedlo k rozvoji kulinářských apod. návyků, zbystrění smyslů a tepelně zpracovaná jídla se též stala součástí slavností a předmětem vzájemných darů. „Vznik kuchyně byl epochální kulturní vynález, který způsobil, že v působení přírodních a kulturních vlivů na náš druh dosáhla převahy kultura“ (s. 22).

Coby modelové kultury slouží kalahašští !Kungové²², Austrálci ze Západní pouště, Polynésané z Tikopia a indiánští „lovci bizonů“. Území, na kterém se tyto lokální skupiny pohybovaly muselo vykazovat tři důležité přírodní zdroje. Stálý zdroj vody, dostatek potravy v okolí (včetně „polí jídla“) a dostupné palivo nedaleko každého tábora. Kniha neopomíná ani např. nahlédnutí do kuchařky typických jídel, tabulky o věkové skladbě obyvatel, ročních cyklech lovců nebo dělbě práce mezi pohlavími. Zkoumání ohledně vody, zdrojů a nákladů a ohně ústí v závěr, že „voda a oheň ... hrály důležitou úlohu ve výživě pravěkých lidí a pomáhaly formulovat základní pravidla fungování domácnosti; počínaje rozdělením práce mezi členy domácnosti a konče stravovacími zvyklostmi každé kultury“ (s. 135).

„Ovládnutí ohně bylo prvním mystériem člověka ... tento vynález zásadním způsobem ovlivnil toky energie plynoucí mezi přírodou a kulturou. A znamenal pro lidi nabytí jistoty“ (s. 167). První jistotou byl pocit domova. Druhá je spojena s tepelným zpracováním potravy, což zvyšovalo počet získaných kalorií potřebných k fyzickým výkonům i k rozvoji práce mozku. Třetí jistotou bylo, že „kuchyně byla po loži druhým místem, kde se konzumovalo manželství, spojení muže a ženy v pohlavním životě i v umění přípravy jídel“ (s. 168). Darování potravy bylo prvním aktem, který stvrzoval spolupráci, solidaritu a reciprocitu uvnitř lidské komunity.

Válka a mír

Původ lidského násilí je ústředním tématem kapitoly čtvrté („Válka a mír“). Autor cílí na jeden z podstatných rysů našeho druhu - na agresivitu mužů. Na čtyřech kulturách jihoamerických Indiánů je demonstrováno, jak tato vlastnost ovlivňovala dělbu práce podle pohlaví ve společenstvích vytvářejících malé rezidenční skupiny schopné veškeré potřeby pokrýt z vlastních zdrojů. Dělbá vycházela z prostorové orientace obou pohlaví. Ženy využívaly zdroje obživy nedaleko rezidenční základny. Muži naproti tomu kontrolovali velké oblasti loveckých revírů. „Zatímco ženy svou aktivitou zajišťovaly hlavní část zdrojů obživy, pro muže byla ekonomická činnost pouze jednou ze součástí jejich bojeschopnosti“ (s. 22).

V každé z uváděných kultur Jižní Ameriky²³ jsou předmětem příbuzenské vztahy, každodenní život (tedy chod domácnosti), včetně „zdrojů a nákladů“, a vztahy se sousedy, které nebyly mnohdy zrovna mírumilovné. Především chod domácnosti je popisován poutavě, kdy autor čtenáře (a to samozřejmě nejen v těchto pasážích) přímo vtahuje do každodennosti přírodních národů. Na stránkách ožívá pestrý a v mnohém netušený svět. A možná i netušeně bohatý.

Rozebíráno je, v neposlední řadě, násilné získávání žen z cizích skupin, které bylo např. pro indiánský národ Guayakiů dobrou záležitostí pro vytváření stále napjatých vztahů se sousedy. „Neustálé nebezpečí konfliktu bylo jasným vymezením každé skupiny, jakoby válečný stav představoval krajní způsob skupinové identifikace a zdůrazňoval její samostatnost“ (s. 207). Časté „války o vagíny“ jsou rozebírány též u Yanomámů, kde mužská agresivita se týkala nejen mužských nepřátel, ale i jejich žen. Justoň konstatuje: „Byla-li mužská agresivita dána přírodou, potom její forma byla ryze kulturní záležitostí. Osamělost mužů na válečných výpravách a jejich odloučený život v domech mužů ukazují, nakolik se lišil jejich svět od světa vesnických žen. Tak jako se liší válka od míru“ (s. 236).

Dnešní antropologové uvádějí, že hlavní evoluční výhodou biologicky moderních lidí oproti jiným druhům rodu Homo byla dělba práce podle pohlaví a úloha babiček v hospodaření domácnosti. „Právě spolupráce tří generací žen, matek, dcer a vnuček, byla základem ekonomie domorodých domácností“ (tamtéž). Spolupráce měla oporu ve fyziologických odlišnostech obou pohlaví, „což se projevovalo ve vizuálně prostorových schopnostech mužů a žen, v míře jejich agresivity a v sexuálním chování“ (s. 236 - 237). Uvedené tři rozdíl mezi pohlavími se projevovaly v každodenním životě a měly vliv na tvorbu pravidel domácnosti.

Zde autor, na základě příkladů z tropů Ameriky, rekapituluje problematiku rozdílů mezi muži a ženami. Za prvé: Rozdělení nákladů práce mezi ženy a muže bylo vždy všude stejné. Ženy poskytovaly většinu zdrojů nutných k obživě domácnosti, muži se věnovali především obstarávání prestižních potravin (maso, tuk či med).

²² Grafický znak ! u jména je jedním ze čtyř v textu používaných pro označení čtyřech mlaskavek - fonetických znaků jazyka !Kungů.

²³ Coby modelové indiánské kultury slouží Ňambikwárové, Guayakióvé, Yanomámové a Mundurukové.

Ženy tudíž zajišťovaly převážně potravu rostlinnou, muži hlavně masitou. Ženy nelovily hlavně proto, že lov byl fyzicky namáhavou činností a byl též časově velice náročný. A jeho výsledek byl nejistý.

Za druhé: Prostor každé lokální skupiny byl rozdělen na svět vnitřní (ženský) a vnější (mužský). Vnější svět byl opředen mýty a činnosti v něm provozované (lov nebo válka) byly spojovány s mnoha rituály. Muži k dominanci nad vnějším světem, vedle fyzických dispozic, potřebovali ještě ideologii. Z etnografických záznamů indiánských kultur přitom vyplývá, že příspěvek mužů k obživě domácnosti byl nízký, v porovnání s tím, co práci dokázaly získat ženy. Pokrytí potřeb domácnosti tak možná nebylo hlavním cílem lovecké vášně mužů. Obstarávání masa reprezentovalo především vybití jejich agresivní pudů. Osvojovali si tím též bojové dovednosti nutné pro obranu své skupiny.

K nástinu zodpovězení otázky, proč tedy muži lovili, text přistupuje skrze indiánskou ideologii. Lov Indiáni považovali za příležitost, jak vytvořit mezi lidmi a zvířaty příbuzenský vztah, který by mezi nimi jednou pro vždy vyloučil nepřátelství. „*Základní opozice tedy nevznikala mezi lidmi a zvířaty, ale mezi bytostmi, které byly, nebo nebyly v příbuzenském poměru*“ (s. 239). Cílem dalekých válečných výprav (např. Munduruků) tudíž nebylo zabíjení nepřátel, nýbrž bytostí, s nimiž neměli žádné příbuzenské vztahy.

Za třetí: Biologické faktory sehrály důležitou roli v rozdílném sklonu mužů a žen k násilí. Ideologie ovládaná muži nabízela situační spouštěče, které násilí vyvolávaly. Kořeny konfliktů mohly spočívat především v oblasti pohlavní selekce. Válka by tak mohla být příkladem přirozeného výběru, který se vymkl kontrole. Nejvyšší hodnotou v očích lokálních indiánských kultur, které neměly prakticky žádný majetek (počet předmětů, které lidé mohli vlastnit byl omezen vahou a objemem, které byli schopni bez větších obtíží přenášet při přesunech mezi základnami), byly ženy. Konkurenční střetávání se neodehrávalo v ekonomické oblasti (jako je tomu dnes), nýbrž v oblasti pohlavního výběru. „*Proto se sociální dynamika přírodních národů obecně soustřeďovala hlavně na uzavírání sňatků, jejichž prostřednictvím se pohlavní výběr promítal i do pravidel domácnosti*“ (s. 241). A tudíž cizoložství a únosy žen pravděpodobně byly nejčastějšími důvody válečného stavu.

Závěrem autor opět tradičně nastoluje problém k zamyšlení a otevírá prostor pro další pasáže. Upozorňuje, že ve zkoumaných společenstvích existovaly pouze jednoduché výrobní techniky, které nevyžadovaly zvláštní zručnost, tedy specializaci. Ve všech přírodních národech platilo pravidlo „*dát a vzít si*“. Šlo o pravidlo reciprocity vztážené na materiální výměnu. Pokud jedna domácnost dala druhé nějakou potravinu nebo předmět, očekávala, že si ji příště bude moci sama vzít od někoho jiného. Porušení pravidel stálé každodenní spolupráce lokální skupiny bylo nemyslitelné. Pouhá domněnka, že mě někdo podvedl, mohla vést ke krvavé odvetě. „*Morálka byla obrácenou stranou ekonomie*“ (s. 242).

Jednotlivé skupiny byly hospodářsky zcela samostatné. Pokud došlo k nějaké výměně, tak spíše za účelem potvrzení přátelství či z důvodu politického spojení. K fungování malých soběstačných komunit byla nutná důsledná demografická kontrola. Sídlní skupiny udržovaly stabilní počet členů. Při poklesu pod kritickou mez se skupina rozpadla, nebo přidala k jiné. Početnější skupiny se rozdělovaly a pod vedením nového vůdce zakládaly skupiny nové.

Život v těchto komunitách vedl k jisté uzavřenosti a vymezování se vůči okolí a k neustálé připravenosti autonomii bránit, a to i násilím. Jediné odlišnosti, které zde panovaly vycházely z opozice pohlaví: „*Ženy byly konkubíny a muži zabijáci*“ (s. 243). Uvedený model kultury Z. Justoň zobecňuje pro většinu přírodních národů žijících v tropech. Základem byla praktická soběstačnost každé lokální skupiny. Soběstačnost neplatila v jediném případě, při uzavírání sňatků. „*Sňatkům věnovali tito lidé větší pozornost než vlastní obživě ... Být svobodný, muž či žena, totiž nepřicházelo v úvahu už jen z ekonomických důvodů*“ (s. 244).

Bohatí a chudí

Pátá kapitola („*Bohatí a chudí*“) se zabývá čtyřmi etniky, u nichž docházelo k intenzivní výměně statků. A to tam, kde ekologické podmínky vedly některé členy komunity k určité specializaci. Coby modelové kultury jsou vytěženi afričtí Hadzové, Barujové z Nové Guineje, Melanésané z Trobriandských ostrovů a indiánští Kwakiutlové. Zmapován je příslušný habitat (životní prostředí) a oblasti příbuzenských vztahů, zdrojů a nákladů a dělby bohatství. Autora zajímá především, jak zkoumaná etnika rozdělovala vytvořené bohatství. Ústřední téma kapitoly je totiž zaměřeno na problematiku dělby bohatství.

Stránky textu rozebírají možnosti specializace a tvorby nadvýrobku v soběstačných rezidenčních skupinách, představující různé ekologické varianty. Mimořádné dovednosti a z nich plynoucí vyšší produktivita práce vedly k vesměs podobným způsobům dělby bohatství. „*Rozdělování nedostatkového produktu bylo vždy rovnostářské, neboť takový produkt byl v případě přírodních národů považován za veřejný statek. Naproti tomu vytvořený nadvýrobek podléhal sociální redistribuci, jejíž princip spočíval v reciprocitě darů, do kterých se promítaly vlivy sociální, morální, náboženské i estetické*“ (s. 22).

Uvedené je názorně demonstrováno např. pomocí údajů o produktivitě lovu různé zvěře. U Hadzů, v případě masa pocházejícího z lovu velkých zvířat jakoby přestávalo platit - coby základ pro rozdělování - pravidlo „*dát a*

vztít si“. Nastupuje zde specializace (někteří byli schopnějšími lovci) a svou roli sehrává též nepředvídatelnost výsledků lovu. Maso bylo prestižní potravinou a byl ho relativní nedostatek. Ulovení masa se stává významnou událostí pro celou komunitu a jeho rozdělování má probíhat podle pravidel „*cen nedostatku*“. Díky nedostatku nebyl úlovek osobním majetkem lovice, ale stal se z něj vzácný statek, ke kterému se chovali jako ke statku veřejnému. „*Každý, kdo o to požádal, dostal svůj podíl*“ (s. 266). Dobří lovci sice dlouhodobě dostávali méně, než kolik sami rozdali, ovšem dosáhli postavení v komunitě. Toto přinášelo reprodukční výhodu (byli žádaní u žen) i autoritu sousedů.

V případě novoguinejských Barujů existovala věc, které ve vnitrozemí lidem citelně chyběla - sůl. Byly pěstovány solné traviny a z nich sůl získávána. Technologickou výhodou Barujů se stává evaporační pec, kdy Barujové tak vyprodukovali soli více, než potřebovali. Půda vhodná pro pěstování solné trávy byla přitom kolektivním vlastnictvím. Výměna soli uvnitř vlastní komunity byla spíše vzácná, ale sůl se stává důležitým předmětem výměny ze sousedy. Výměna, pro jiné (pro Azany) nedostatkové soli, řešila např. nedostatek pláště u Barujů. Sůl, ani plášť ještě nebyly zbožím - výměna se realizovala podle pravidla „*z ruky do ruky*“. Mezi Azany a Baruji panoval princip reciprocity, který hrál roli nejen ekonomickou, ale též mírotvornou. „... *reciproční výměna je válkou, jež se vyřešila mírovými prostředky*“ (s. 285).

Trobriandští obyvatelé za hlavní bohatství považovali zásoby jamů (rostliny plodící cosi na způsob brambor). A rozdělování jejich úrody publikace blížeji popisuje. Vlastní sociální život a pravidla jejich domácnosti byla komplikovaná, neboť se v nich projevovaly vlivy kulturní, náboženské, morální i politické. Nezanedbatelnou roli přitom sehrává instituce daru, který byl „*totální společenský jev*“ (s. 304) a dary se zde předávaly v celých cyklech.

Význam přitom mohl mít, a měl, též i čas. Což dokumentuje dělba bohatství ve kwakiutské společnosti. Po zkouškách dospělosti byl mladý muž přijat do komunity a začal půjčovat a rozdávat příkrývky, aby tak zvyšoval svůj majetek. Nejednalo se však pouze o hromadění bohatství, ale zároveň o povinnost pořádat „*potlach*“, kde by mohl svůj majetek okázale darovat jiným. Nešlo přitom jen o prostou výměnu darů (příkrývek, kanoí aj.), nýbrž o velkou sociální hru. „*Potlach*“ byl složitou sociální institucí, „*která sloužila především k distribuci majetku v jinak uzavřené společnosti*“ (s. 320). Pro hospodářsky zdatné jedince bylo jediným ziskem zvýšení prestiže a postavení uvnitř komunity. Kwakiutlové byli materiálně bohatou společností, ale neměly potřebu nadvýrobek akumulovat a tento jen okázale redistribuovali.

Přes odlišnosti čtyř popsaných kultur (ve vytváření odlišného bohatství, v odlišném spotřebním koši díky ekologickým a kulturním odlišnostem i v mechanismech rozdělování vytvořeného bohatství) Justoň nalézá jisté společné rysy. Za první: Dominantní formou spolupráce, která přesahovala u přírodních národů všechny ostatní specializace, byla dělba práce podle pohlaví. Sňatek vytvářel domácnost jako obecnou ekonomickou skupinu, s cílem zajištění životních potřeb pro všechny členy. Za druhé: Přírodní národy sice neznaly „*výrobu pro směnu*“, ale přesto u nich docházelo k rozsáhlým výměnám (i tehdy, pokud všechny domácnosti vyráběli prakticky totéž). Všechny přitom před nedostatkem chránila instituce daru. „*Neboť praxí daru bylo dary dávat, přijímat a opětovat*“ (s. 323). Za třetí: Fungování daru bylo podřízeno morálním normám (pravidla solidarity, spolupráce a reciprocity). Mnohé přírodní národy přitom produkovali nadvýrobek, který sice mohli dočasně ve svých rukou kumulovat příslušníci „*šlechty*“, ale „*morálně byli nuceni jej dávat, utrácet a ničit*“ (s. 324).

V malých skupinách, které byly přírodními národy vytvářeny, osobní prestiž znamenala více než materiální zisk. „*Za bohaté se nakonec považovali všichni. To, co tyto národy skutečně shromažďovaly, byl symbolický kapitál*“ (s. 325). Ovšem bylo tomu tak vždy a všude?

Zima a léto

Na úlohu přírodního prostředí zaměřuje pozornost kapitola šestá („*Zima a léto*“). Sleduje, jak se různá etnika vypořádávala se sezónností svých ekonomických aktivit. Klimatické podmínky Severní Ameriky vedly k dělení roku na období ekonomicky činné a na ekonomicky pasivní. Což mělo dopady na práci lidí s časem (nutnost vytvářet zásoby na zimu) i s prostorem (v krajině byl možný pohyb pouze v létě). Adaptace se postupně rozšířila o etnickou spolupráci, ta dostává svou podobu na regionálních trzích. Zde si různá etnika vyměňovala výrobky, což napomáhalo specializaci. Tyto procesy nakonec vedly „*k sociální nerovnosti, permanentnímu válečnému stavu a k zániku tamních přírodních národů*“ (s. 23).

V Severní Americe se domácí etnika nejprve setkávají s cizími obchodníky z Evropy, kteří do multietnických vztahů vnášejí nová pravidla tržního chování. Což představuje v prostředí přírodních národů smrtící inovaci vedoucí k rychlé etnocidě. Ještě daleko větším nebezpečím pro domácí obyvatelstvo pak byla postupná kolonizace indiánských území cizími osadníky. Výsledkem tohoto hmatatelného střetu civilizací byl úplný zánik původní americké civilizace.

Úvodem je připomenuto, že habitat studovaných etnik se přímo nebo nepřímo podílel na formování jejich sociální struktury. Životní prostředí tak nebylo pouhým operátorem, který určuje, která skupina přežije či která

se rozroste apod. Schopnost našeho druhu vytvářet různá sociální společenství na základě vnějších stimulů vynikne více v severních zeměpisných šířkách, neboť se lidé museli adaptovat na přírodní podmínky. A tyto byly zcela odlišné od podmínek, které vládly v Africe v době evoluce našeho druhu. Modelové příklady v centru pozornosti této kapitoly jsou kultury chladného severního subkontinentu, který byl „... *velkou periferií až do příchodu Evropanů, kde v subarktických podmínkách „zamrzli“ poslední svědkové pravěku na západní polokouli*“ (s. 330).

Podrobnější náčrt habitatu, zdrojů a nákladů, demografie, příbuzenských pravidel a násilí začíná u kočovných „*lovců sobů*“ Čipevájů. Obsahuje i např. strukturu zimních čipevájských táborů, popisy obydlí, seznámení s příbuzenskými pravidly či připomenutí sociálního významu inkoze (kouzelná moc a síla získávaná během spánku od zvířecích duchů). Postupně však dochází k demografické regresi Čipevájů. Na ní se podepsaly vleklé spory s indiánskými sousedy (lov kožešinové zvěře sílil tlak na ovládnutí loveckých revírů sousedních etnik) a především nedostatek obranných látek proti patogenům evropských nemocí.

Obdobné rysy života společenství jsou studována u západních Šoшонů, u arizonských Hopijů (včetně receptů z hopijské kuchyně, kde základ všech jídel tvořila mouka z kukuřice) a nakonec i préríjních Indiánů - Šajenů. Zde kniha mapuje zrod barevných indiánských válečníků se západních plání Severní Ameriky, tedy přírodních národů, které podnítily evropskou představivost více, nežli které jiné. Materiální podstata této, v podstatě unifikované kultury, spočívala přitom na jediné specializaci, na lovu bizonů. Je nastíněn vývoj od malé doby ledové (v 16. století), „*introdukce koně*“ (až přijetí koně od Španělů umožnilo Indiánům rychle měnit místa pobytu a využívat bizony jako jediný zdroj obživy), každodenní život lovců bizonů i problematiku války a míru v indiánském pojetí. Je konstatováno, že po roce 1800 začali Indiáni být zcela závislí na obchodování s Evropany. „*I když výměna produktů s prostředníky obchodů měla ještě formu výměny užitných produktů, stávali se Šajeni nepřímo účastníky tržní směny. Tehdy ovšem už začali Evropané kontrolovat obchod se zimním oblečením a s koňmi a nad préríjními Indiány se začalo smrákat*“ (s. 412).

Snad společný původ Indiánů přispěl k tomu, že „*jejich kognitivní schopnosti, jakými vnímali a popisovali svět kolem sebe, je přivedly k podobným dovednostem, jakými na tento svět působili*“ (s. 414). Indiáni z tropů na své životní prostředí reagovali množinou mýtů, „*jež se odehrávaly kolem úvah o původu kuchyně*“ (dtto), tedy vymyšlením kulinařských dovedností. Jejich soukmenovci z chladnějších oblastí vytvořili obdobnou množinu mýtů, „*v nichž ale „spekulovali nad osudem „nahého člověka““*“ (s. 414 - 415), tedy vymýšleli řešení, jak člověka ochránit před zimou. Uvedené dvě formy přechodu od přírody ke kultuře charakterizují odlišné starosti každodenního života Indiánů z jihu, resp. ze severu. „*Jako by tyto lidé chápali dvojice syrový x vařený, nahý x oblečený, studený x horký coby zásadní opozice, které mají v tropech jiné souvislosti než na mrazivém severu*“ (s. 415).

Čtyřbodové shrnutí kapitoly připomíná, že: 1) „*Zmíněné opozice ... ve skutečnosti odrážejí opozici ročních období*“ (tamtéž), s příklady nejen práce s časem (kdy drsné zimní období od lidí vyžadovalo důsledné plánování činností během celého roku) atd. 2) Výsledky práce mužů byly i tady vždy hodnoceny lépe než práce žen (lidské chuťové vjemy dávají přednost tuku, živočišným bílkovinám, cukru a soli). U indiánských lovců sobů a bizonů přitom dochází k posunu, neboť muži výsledky své práce předávali ženám k ekonomickému zhodnocení. Ženy maso zpracovávaly a rozdělovaly mezi jednotlivé domácnosti. Muži stále uplatňovali svou moc ve společnosti, ale „*hospodaření domácností záviselo čím dál více na ženách*“ (s. 417). Severní Indiáni (tam, kde se nedaly pěstovat kulturní plodiny) organizovali multietnické trhy, kde si sousedé vyměňovali vše, čeho jedni měli dostatek a druhým se nedostávalo.

3) U mnohých societ severní Ameriky se po sňatku mladý pár odstěhoval do tábora, kde žili rodiče nevěsty. A tam pobýval, a novomanžel pro tuto skupinu lovil, nejméně rok. Etnografové tento povinný pobyt vysvětlují coby službu, která měla formu platby „*cen za nevěstu*“. Jedná se o modelový případ přechodu od prosté reciprocitě sňatků (zajišťované pomocí sňatkových tříd), k obecné reciprocitě.

4) Přírodní národy byly schopny vytvářet i nadvýrobek. U Indiánů se jednalo o sušené maso, kůže a oděvy, které zbyly poté, co se jejich část směnila za výrobky, které na préríích chyběly. Zde však préríjní náčelníci nadvýrobek neničili, ani nerozdávali, ale tento si přisvojovali a pořizovali za si ně koně. Kůň začal sloužit též jako míra bohatství. Za koně pak šlo získat prestižní předměty, spojence i ženy.

„*Specializace na lov bizonů tak v první polovině 19. století stála na préríích u zrodu procesu, kdy se výměna produktů měnila v jejich směnu*“ (s. 421). A šlo o rozdíl kvalitativní. U směny . na rozdíl od výměny - se jednalo o kolektivní akt, kdy produkty procházely mnoha rukama. Od výrobce, přes překupníky, po konečného uživatele. I stanovení hodnoty produktu zde bylo kolektivní, neboť se ho účastnili všichni aktéři směny. Směna již nespočívala na principu daru, nýbrž fungovala na principu trhu. Trh, na rozdíl od daru, nevyžaduje reciprocitu - vyžaduje již „*pouze souhlas s podmínkami transakce*“ (tamtéž). Nešlo již o osobní morální závazek, ale o

obecný právní vztah. „*Tezaurace nadvýrobku ve formě stáda koní²⁴ byla přípravou na přijetí peněz jako prostředku směny*“ (s. 421).

Závěrem zde text explicitně zodpovídá otázku z předchozích částí: „... v Severní Americe byli nakonec Indiáni bohatí a chutí“ (s. 422). Díky napojení na trhy s kožšinami a s bizoními produkty, organizovanými Evropany, se „*prokletá část energie spotřebovaná na tvorbu nadvýrobku stala zdrojem sociální nerovnosti. Cenou této inovace byl konec přírodních národů v Severní Americe*“ (dtto). Paradoxně v době, kdy se Indiáni naučili se svými výrobky obchodovat, kumulovat bohatství a vést pro majetek války nastává jejich etnocida. Její důvod nebyl ekonomický. „*Byl to boj na život a na smrt; kolonisté proti domorodcům*“ (s. 422).

Domáci a cizí

Výsledky zkoumání, jak se původní obyvatelé Ameriky, přizpůsobili životním podmínkám v chladnějším podnebí, napomáhají i při rekonstrukci kultur, které se v dávném toku událostí přizpůsobovaly životním podmínkám u nás. Tématem sedmé kapitoly („*Domáci a cizí*“) je kulturní a genetická dědičnost. Text operuje s analogií pravěkých a recentních národů, což umožňuje sledovat „*posloupnost archaických kultur v českých zemích a ukázat na nich, že také my jsme byli kdysi sběrači a lovci*“ (s. 23). Naši paleolitíci předci vytvořili unikátní kulturu a též se postarali o většinu naší genetické výbavy. Tito lidé se k nám vrátili ještě jednou na začátku holocénu „*a vtiskli svou mezolitickou kulturou do naší země dodnes funkční sídelní strukturu. Poslední velkou populací, která nás výrazně kulturně, ale již méně geneticky ovlivnila, byla vlna prvních zemědělců. Všechny ostatní děje, následující až do novověku, byly pouhé variace na téma kulturního a genetického dědictví*“ (tamtéž).

Naši předkové přitom patřili po celou dobu do podunajského regionu, „*kde nakonec převládla vždy jednodílná kultura ...*“ (s. 508). Pravěká etnika se příliš nelišila od recentních přírodních národů. Také ony potřebovaly k obživě obrovské plochy země, ale přitom za celá tisíciletí nijak nenarušovaly přírodní řád. „*Jejich způsob obživy, pravidla domácnosti a symbolické myšlení si byly velice podobné*“ (tamtéž). A Zdeněk Justoň připomíná, že „*přírodní národy nevypadaly ani tak exoticky, jako starobyly, jakoby patřily do pravěku. Jejich společná starobylost a dlouhodobá kontinuita byly základem jejich historické legitimacy*“ (s. 508).

Cílem zkoumání kapitoly je střední Evropa a české země v ní. Etnografie zde moc nepomůže, neboť „*naše přírodní národy zmizely již dávno v propadlišti věků*“ (s. 427). Existují však bohaté archeologické záznamy a k nalezení odpovědi pomocí může i analogie s recentními kulturami přírodních národů. Srovnání archeologického záznamu s recentními přírodními národy je přitom ale vždy ovlivněno jistou spekulací. A navíc výsledkem rozvoje a aplikace přírodních a humanitních věd jsou nové poznatky o prehistorických kulturách. Do etnografie i archeologie dnes silně promlouvá např. genetika a lingvistika. Justoň tudíž připomíná, že: „*Autor ... postupuje riziko, že co v této kapitole řekneme, nemusí zítra už platit ...*“ (s. 428).

Hledání našich dávných předků, kteří žili podobným způsobem života jako nedávno přírodní národy počíná u neandertálců. Byl to nový lidský druh, který měl zcela evropské kořeny. Jsou rekapitulovány fyziologické předpoklady neandertálců a poznatky o jejich kulturní aj. úrovni. Nicméně autorovi ale „*přece jenom tady něco nesedí*“ (s. 433). V tomto kontextu např. konstatuje, že nebyly nalezeny žádné předměty vykazující známky symbolického zobrazení. Přitom jazyk sám neustále generuje nové a nové symbolické významy. Dále u neandertálské kultury chybí jakákoli kulturní rozmanitost - jakoby za více jak 200 000 let se na ní nezměnilo vůbec nic. Další domněnkou je, že neandertálci měli „*vysokou „oborovou inteligenci“, ale neuměli znalosti z různých oborů spojit dohromady*“ (s. 435) aj.

Před cca 45 tisíci lety se v Evropě objevuje nová civilizace, jejíž nositelé přicházejí z Afriky. A „*tito Afričané provedli lidskou revoluci, jejíž plody spatřili archeologové poprvé až v Evropě*“ (s. 437). Text se snaží zodpovědět otázku, jak se jim to povedlo? Životní podmínky v Evropě se přitom značně lišily od afrických. Využívána je struktura vzorků DNA evropských populací a též na jejím základě jsou konstatovány tři zcela odlišné vlny lidské expanze do Evropy, která probíhala od jihovýchodu na severozápad.

K první a nejdůležitější vlně dochází v pleistocénu, „*kdy se na evropském kontinentu objevila populace anatomicky moderních lidí s novou paleolitickou kulturou. Druhá vlna byla jakousi mezihrou po skončení posledního glaciálu, kdy byl kontinent znovu osídlen od jihu na sever lidmi s mezolitickou kulturou. Třetí vlnu rozpoutali lidé z oblasti Levanty, kteří do Evropy přinášeli nový životní styl neolitické kultury. Pozdější migrace měly už zanedbatelný vliv na genetickou strukturu evropské populace*“ (s. 442).

Tři vlny expanze se autor následně snaží vystopovat na území českých zemí. Nalézá, resp. přesněji projektuje, tři modelové kultury („*Paleolitiky*“, „*Mezolitiky*“ a „*Neolitiky*“), které mohou reprezentovat v našich pravěkých podmínkách tři dávné civilizace. Postupuje ovšem pouze na základě záznamu archeologického, se

²⁴ Obdobnou úlohu mezi indiánskými a eskymáckými národy na pobřeží Tichého oceánu měly mušle rodu *dentata*, z nichž se vyráběly prestižní předměty.

všemi omezeními a úskalími z toho plynoucími. Modely zaplňuje třemi okruhy informací. Popisuje jejich životní prostředí (pasáže „*Habitat*“); dále, jak se v tomto prostředí lidé adaptovali, a jak se chovali (pasáže „*Nika*“); a nakonec načrtává představy o demografických aspektech („*Demografie*“).

Kapitulu zakončují „*dotěrné*“ otázky. První zní: „*Co stálo za zrodem „neolitického paradoxu“? Příroda, nebo kultura?*“ (s. 495). Neolit je spojován s „*uchočením*“ rostlin a zvířat. Ale za jeho vznikem nestál žádný sociální tlak (který by způsobil zápas o potraviny), ani žádný nedostatek potravy (způsobený přírodní katastrofou či proměnou životního prostředí Levanty před 12 000 lety). „*Byl to dlouhý a pozvolný proces, v němž hlavní roli nehrála ekologie, ale změna myšlení lidí, což mělo za následek pozvolné nalézání nových způsobů práce se starými potravinovými zdroji. Nebyl to tedy nějaký přerod ve výživě, ale ideologická mutace vnímání, chápání a zobrazování světa, jež se v archeologickém záznamu projevila posunem ve výtvarném projevu tehdejších lidí*“ (s. 495 - 496). V uvedeném procesu hlavní roli neměla ekologie, nýbrž společenské normy, jež se „*„archeologicky“ projevily v umění a prakticky v „uchočení“ obilovin*“ (s. 496). Změna ve vnímání světa se nejzřetelněji projevuje v proměnách architektury sídel - mizí kulaté chaty a počínají se stavět objekty pravouhlé. „*Neolitická společnost se proměnila do nové kvality*“ (dtto).

V uvedeném kontextu jsou zkoumány aspekty klimatické stability (napomohla k rozšíření zemědělských kultur po celé planetě), šíření neolitické kultury, etnicity střední Evropy, slovanské kultury a nové ideologie. Exkurze do českého pravěku přináší řadu poznatků.

Shrňme telegraficky: Jediné skutečně domácí etnikum v našich zemích byli neandertálci. Vyhovoval jim zdejší habitat, ovšem poslední glaciální maximum nepřežili. Přes 20 000 let tady souběžně žili s lidmi, kteří přišli z Afriky, a kteří se dokázali dokonale přizpůsobit. Přišli v několika migračních vlnách, vždy jako cizí etnikum, ale „*pokaždé si našli svou novou niku. Byla to jejich ohromná selekční výhoda, kterou se zřejmě odlišovali od neandertálců*“ (s. 507). Při hledání specifické niky každé etnikum uplatňovalo své kognitivní schopnosti - jiné vnímání světa, nové zpracování poznatků, odlišný jazyk, čímž se odlišovalo od staré populace. „*Součástí této niky byla rovněž ... pravidla domácnosti, jež řídila nejen ekonomické chování žen a mužů, ale ovládala i sociální a kulturní funkce každé komunity*“ (tamtéž).

Všechna sledovaná etnika kontrolovala svou porodnost. Pravěcí lidé tak vytvářeli, v porovnání s historickými národy, malé komunity. Tímto byly vyvažovány „*energetické toky plynoucí mezi přírodou a kulturou*“ (s. 507). V neolitu byla tato kontrola uvolněna, což vedlo k procesu dlouhodobého růstu populace. Na počátku historické doby místo malých skupinek tak převládají velké sociální makrostruktury, „*kteřé dodnes způsobují rostoucí nerovnováhu mezi přírodou a kulturou, ale i sociální nerovnost uvnitř lidských společností*“ (dtto).

Větší počet obyvatel vede k vyšší produkci potravin, která si vynucuje zásahy do životního prostředí. Dochází k vnitřní kolonizaci, k rozšiřování obdělávané půdy na úkor přírody. Přirozené prostředí se mění v kulturní krajinu, odlesňování způsobuje erozi a výroba potravin vyžaduje více energie. „*Zvítězil model hospodaření, který akumuloval čím dál více lidských zásahů do chodu přírody. A také do sociálního prostředí v podobě rostoucí nerovnosti jeho členů*“ (s. 508).

Vesnice a město

Ústředním tématem závěrečné, osmé, kapitoly („*Vesnice a město*“) je konec přirozeného světa. Je zde nastolena otázka, „*do jaké míry naše evropské dědictví ovlivnila antická idea města jakožto ideálního uspořádání světa*“ (s. 23). K této myšlence se v novověku „*vrátili dobrodruhové, investoři i misionáři působící v Novém světě, kde se snažili v kontaktu s domorodou populací budovat nová ideální města*“ (tamtéž). Stavovská společnost v raném novověku ještě vycházela ze starého kastovního uspořádání. Ovšem „*nová, osvícenská ideologie práce rozmetala dosavadní přirozený stav, což vedlo ke dvěma nevratným změnám: k odcizení práce jejím odnětím domácnostem a k obrovskému nárůstu městské populace. Ekologie našeho druhu se vydala zcela novým směrem*“ (s. 23).

Kapitola líčí města jako „*ideální*“ uspořádání světa, stavovskou společnost, konec přirozeného světa, modelové kultury v podobě misionářských měst a města a vesnice v raném novověku. Vyprávění začíná v Severní Americe, na počátku novověku, kdy začínají Angličané podnikat v Novém světě. Sleduje především poslání osadníků, kteří měli za úkol založit „*město*“, jako zárodek obchodního střediska. Ne vždy se to ovšem podařilo, především z důvodu nezajištění zásobování potravinami. Problém autor spatřuje v tom, že „*většina anglických osadníků byli obyvatelé měst, kteří pohrdali venkovskou prací, jako bylo pěstování zemědělských plodin, protože přicházeli do Ameriky založit město, kde by vedl obchod a řemesla*“ (s. 520). Úlohu venkovanů přenechávali angličtí osadníci Indiánům. To oni jim nakonec dodávali potraviny.

Rozebírány jsou následně dva misijní projekty, včetně bližšího popisu jejich hospodaření. Ve vztahu evropských osadníků a domorodých Indiánů přitom hrála roli očekávání obou stran. Někteří evropští

intelektuálové²⁵ tehdy začali snít „o ideálním uspořádání světa, který by byl konstruován z nedotčeného lidství amerických divochů a z reformního úsilí evropské společnosti. Každá strana tohoto partnerství měla přinést svůj vklad do tohoto podniku: domorodci svou šlechtu a pracovní sílu, Evropané svou ideologii a schopnost organizace“ (s. 522). Zdeněk Justoň klade v prvé řadě otázku, co vlastně evropští intelektuálové od domorodých Indiánů očekávali.

A odpovědi hledá v oblasti vlivu ideologie (kdy křesťanská ideologie byla hlavní silou všech utopických či reformních pokusů v Novém světě); v budování měst (kdy misijní sídla trvala na označení za „města“ vlivem „přesvědčení, že řád světa představuje právě město, zatímco život v přírodě ze své podstaty znamená chaos divočiny“ - s. 528); v hospodaření misijních měst („zdroje a náklady“ - hlavním zdrojem hospodářské činnosti např. jezuitských měst byla orná půda) a v zániku těchto měst. Konstatováno je, že zatímco „náklady práce byly rozděleny převážně mezi indiány, rozdělování bohatství misijní komunity bylo ryze v rukou misionářů“ (s. 532). Hospodářské využití misijních měst bylo značně nevyrovnané, někde nebyly snahy o soběstačnost úspěšné, jinde se podařilo i zapojení do tržního prostředí díky tvorbě nadvýrobku atd. Nakonec je formulována otázka, zda projekty byly pokusy racionální, nebo idealistické? A kloní se k tomu, že „nakonec převážilo spíše to první“ (s. 534).

Misionáři zřejmě podcenili hluboké odlišnosti evropské a indiánské kultury. Reformní projekty nenapravili evropskou civilizaci a misionáři místo toho začali Indiány učit jejím základům. „Ukázalo se, že komunikace dvou odlišných kultur je velice složitá a někdy takřka nemožná“ (s. 534). Názory jezuitů a bratří²⁶ na domorodé obyvatele se tak začaly měnit k horšímu (zpočátku bylo za jediný prohřešek domorodců, a to ještě spíše díky neznalosti jakýchkoli náboženských představ, považováno jejich pohanství) a návrat „k prvotnímu stavu křesťanstva se proto nekonal“ (tamtéž). Započala však akulturace a etnocida.

Následně je pozornost zaměřena na města a vesnice v Evropě. Odpověď je nejprve hledána na otázku, zda idea města jako řádu světa je křesťanským vynálezem? Naznačeno postupně je „maso barbarů“ (s líčením stavu nouze na počátku křesťanské Evropy po rozpadu Římské říše); „tělo a krev“ (nová ideologie přináší nový modus stravování, kdy pro křesťanskou liturgii se stávají nezbytné tři výrobky: chléb, víno a olej) a „venkov a město“ (na počátku novověku nestačí již rozšiřování orné půdy, je třeba změnit stravovací návyky).

Text konstatuje, mimo jiné, že až do vrcholného středověku se lidé - kromě dob válek a hladomorů - na vesnicích neměli špatně. Maso bylo přitom stále výjimečnou alimentární hodnotou. Považováno bylo též za symbol moci; s požíváním masa byly i spojeny ideální vlastnosti bojovníka; „maso se stalo symbolem lidí, jejichž profesí byla válka“ (s. 538). Odřikání se masa bylo pociťováno „jako vyčlenění se ze společnosti silných. Středověk to obrátil naruby. Dělný lid se vrátil ke kašim a polévkám“ (tamtéž).

Pozornost je věnována dalším proměnám stravovacích návyků ve srovnání např. s římskou kulturou a kuchyní. Ústřední model antického stravování byl přitom postaven na třech hlavních plodinách - na obilí, vinné révě a olivách. „... na počátku formování Evropy proti sobě existovaly dva světy: římský a barbarický“ (s. 544). Oddělovala je hluboká propast, spočívající v odlišných ideologiích, odlišném vnímání hodnot i v rozdílných způsobech výroby. „Během středověku se tyto dva světy postupně transformovaly do opozice města a venkova“ (dtt). Což se pochopitelně promítalo také do stravovacích návyků.

Připomínáno opakovaně je, „že Evropa se již od dob Říma odlišovala od ostatního světa formováním města jako klíčového prvku své kulturní identity a tato idea přispěla k vytvoření jejího jedinečného charakteru“ (s. 545). Dále jsou podrobněji nastíněny odlišnosti života lidí na venkově a ve městech. Život na vesnici a život ve městě je popisován prizmatem příbuzenských pravidel, zdrojů a nákladů, chodu domácnosti a demografie.

Na vesnici (kde až do 18. století téměř 80 % obyvatel ze střední Evropy žilo) bylo hlavním zdrojem obživy pěstování plodin. I např. ráz vesnice byl určován zemědělskými pracemi. Města od středověku vznikala jako střediska obchodu a řemesel. Půda coby hlavní zdroj živobytí venkovanů vyžadovala neměnnost a s přírodou souznějící postupy. Práce řemeslníků a kupců byla závislá na interaktivních postupech, kterých se zúčastnily řetězce výrobců, zpracovatelů, překupníků a investorů. „Proto celým městem prostupovala idea umělé, lidmi řízené organizace“ (s. 567). Jejich fungování je dokumentováno a popisováno. Rekapitulovány jsou též rozdíly chodu vesnické a městské domácnosti nebo struktury českých měst, vývoj obyvatelstva v českých zemích atd. Se závěrem, že „... byl to právě demografický růst, který vyvolal společenskou poptávku po nových řešeních“ (s. 581).

„Konec přirozeného světa“ je název poslední subkapitoly. Tři století v Evropě (od roku 1500 do roku 1800) „připravila zásadní zlom v dějinách veškerého lidstva“ (s. 582). Úplným závěrem jsou načrtnuty hlavní rysy společnosti raného novověku, „a co zásadního se změnilo“ (tamtéž).

²⁵ Je připomenut T. More, který svůj vymyšlený ostrov Utopii situoval kamsi k americkým břehům, „aby dodal příležitost různým dobrodruhům hledat onu skrytou bájnou říši, pohádkový svět hodný napodobení“ (s. 522).

²⁶ Subkapitola popisuje misijní projekty dvou odlišných konfesí. Jezuitského řádu, který od 16. do 18. století působil ve španělských a portugalských državách, a Jednoty bratrské (obnovené na Moravě a působící ve vyhnanství v Horní Lužici), která misijní činnost vyvíjela v 18. století v Severní Americe.

Za prvé: „*Raný novověk vykazoval jak na venkově, tak ve městech jednu důležitou shodu; pro sedláka stejně jako pro měšťana byla identifikace jednotlivce nerozlučně spojena se sociální skupinou, ke které patřil. Každý dělal to, co mu přikazovala pravidla této skupiny*“ (s. 582). Což platilo pro členy domácnosti, místní komunity, řemeslného cechu, kupecké gildy i pro příslušníky společenského stavu. „*Pro většinu z nich ... práce představovala jho, které útrpně snášeli a které jim nepřinášelo osobní uspokojení, neboť prací trávili většinu svého času. Práce byla trpěnou součástí života ...*“²⁷ (s. 582). Proti každodenní práci stály občasně oslavy, které pro obyvatele vesnic i měst byly sváteční událostí. „*... každá slavnost byla protikladem práce a tudíž radostnou částí života*“ (tamtéž). Slavnosti upevňovaly vztahy uvnitř komunity a potvrzovaly osobní identitu jedince. Kdo se slavností neúčastnil, nepatřil do komunity.

Za druhé: Raný novověk vykazoval též zásadní opozici, jak bylo prezentováno na případu vesnice a města. „*Šlo nejen o dva odlišné výrobní způsoby, z nichž ten vesnický pracoval se zdroji přírodními a ten měšťanský se zdroji druhotnými, ale město a vesnici odlišovala především práce s prostorem*“ (s. 583). Sedlák celý život prožil v otevřené krajině „*...jejíž prostor měl fraktální charakter*“ (dtto). Měšťan žil v uzavřeném prostoru města, jehož „*urbanismus byl již svou podstatou geometrický*“ (tamtéž). Krajina vždy působila nahodile, město plánovitě. Už v antice příroda jako základní stavební materiál krajiny působila jako chaos, zatímco město jako řád. Ideologie řádu (mající původ už v pravouhlých stavbách prvních neolitiků) „*vedla Evropany neomylně k utopické myšlence města jako ideálního uspořádání společnosti*“ (s. 583). Raný středověk pak představoval poslední kulturu, kde výrazně převyšovala část populace žijící „*na vesnicích, tedy v přírodním světě. Od té doby vše šlo k převaze města, k umělému světu vytvořenému lidmi*“ (dtto).

Za třetí: Společnost raného novověku byla stavovská a vycházela z uspořádání, které má původ v árijské mytologii. Nicméně její sociální struktura se neomezovala pouze na stavy, ale „*vytvářela ucelený systém klasifikace*“ (s. 583). Tento dělil lidi podle pohlaví, věku, postavení v domácnosti (v „*domě*“); dále podle původu, profese a postavení uvnitř stavovské society. Vedle toho žila početná skupina mimo stavy (lidé sociálně vyloučení). Jednalo se o „*přísně hierarchizovanou klasifikaci, jejímž principem byla vzájemná nerovnost*“ (s. 584). „*Ostatně původní árijský model stál u zrodu indického kastovního systému, jehož podoba se stavovským uspořádáním není náhodná*“ (tamtéž). Starověká Indie a evropská stavovská společnost se snažili odlišit lidské skupiny, aby mohli žít vedle sebe. A snažili se najít způsob, jak jim zabránit, aby si navzájem zasahovaly do svých práv a jak zachovat každé z nich relativní svobodu, jaká jim náleží. Hlavní důvod, proč oba systémy neuspěly je třeba hledat v demografickém vývoji. „*Stavovské uspořádání se začalo drolit pod vlivem růstu populace už v 18. století, kdy početně narostl především třetí stav a sociálně nižší skupiny, stojící mimo stavy*“ (s. 584). Početní nerovnováha sociálních skupin vyžadovala radikální řešení. Emigraci z Evropy, nebo strukturální přestavbu.

Za čtvrté: Indie svůj kastovní problém nevyřešila. Evropa však využila obě řešení. Kolonizovala Ameriku a restrukturalizovala starou společnost pod novou ideologií. Zrušena byla privilegia šlechty a imunita kněží, byla vyřazena stavovská nerovnost a ze všech lidí byli učiněni občané. „*Ale v 18. století došlo ještě k jedné revoluční změně: k oddělení domácnosti od její obživy*“ (s. 584). Vznik manufaktur a továren zasáhl zásadním způsobem domácnosti - „*muži a posléze i ženy houfně odcházeli z domácností pracovat na cizím majetku.*“²⁸ *Práce se lidem odcizila*“ (tamtéž). Před tím, dvě stě tisíc let, lidé žili v domácnostech, kde jedli, spali, odpočívali, bavili se, vychovávali děti atd., ale také pracovali. A právě těmto domácnostem se celé kniha věnovala. Uvedené se ovšem mění před více než dvěma sty lety. Tento trend zesiluje v 19. století. „*Dělba práce podle pohlaví už nebyla založena na organizaci domácího hospodářství, ale na oddělení vnějšího světa mužů, kterému vládla práce, a vnitřního světa žen, kde se realizovala pouze spotřeba*“ (s. 585). Tehdy vzniká i nukleární rodina, kde žena pečuje o domácnost a muž za výdělkem odchází mimo dům. Touto změnou ještě nebyly zasaženy selské a řemeslnické domácnosti, „*ale v polovině 20. století tato odluha domácnosti a práce zasáhne ve městech, ale vesměs i na vesnicích nejen veškeré domácnosti, ale také všechny její členy. Muž, žena i děti ráno odcházejí z domácnosti, aby se tam vrátili v podvečer*“ (s. 585). A na tomto místě Zdeněk Justoň konstatuje: „*To je konec přirozeného světa*“ (tamtéž).

Závěrem autor připomíná, že „*Nový svět vznikal pod dozorem ideologie, jež měla základ v osvícenství a svou sociální reflexi v utopickém hesle „Volnost, rovnost, bratrství“*“ (s. 585). A pokračuje: „*Tato ideologie dala na piedestal lidského počinání práci, kterou přitom odejmula domácnosti, aby z ní učinila normativní požadavek*“ (tamtéž). Dennímu rituálu práce se musela podříditi i nová pravidla domácnosti, do kterých se postupně promítaly měnící se sociální funkce nukleární rodiny.²⁹

Exkurz do světa raného novověku umožnil náhled do „*doby na rozhraní dvou věků: archaického, jenž v té době pomalu dožíval, a moderního, kdy se rodila naše industriální společnost. Ona opozice vesnice a města nám*

²⁷ „*... a hodnotou se stala až v utopických představách ideální společnosti, jak jsme to viděli na případu misijních měst nebo v Marxově pojetí práce jako zdroji všech hodnot*“ (s. 582).

²⁸ Aní v tomto kontextu Justoň nikde nepoužije slovo vlastnictví, o soukromém nemluvě (pozn. PS).

²⁹ A Zdeněk Justoň dodává: „*Není divu, že se do této koncepce nevešly přírodní, či podle marxistů „kořistnické“ národy, pro něž byla tato ideologie práce pohromou, protože se jí vesměs nedokázaly přizpůsobit*“ (s. 585).

ukázala, proč starý koncept ideálního města našel svůj konečný cíl v moderním městě, kde je už na první pohled patrné, že čím méně je v něm přírody, tím více triumfuje lidská kultura“ (s. 585 - 586).

Bezprecedentní posílení role města v industriální společnosti zvýrazňují demografické změny „zatímco od roku 1800 do roku 2011 mizel postupně jeden přírodní národ za druhým, vzrostl počet obyvatel planety zhruba sedmkrát“ (s. 586). Většina přírůstků světové populace končí ve městech. Což má nedozírné dopady na ekologii našeho druhu. „Neustále větší koncentrace obrovského počtu lidí na jednom místě si vynucuje nové uspořádání městské i venkovské society, s níž si ideologie, jež má svůj původ v 18. století, už neví rady“ (tamtéž). Demografický vývoj přináší rychlé a nevratné změny sociální struktury, protože se radikálním způsobem mění životní prostředí i způsoby obživy obyvatel.

„Růst populace jako spodní voda podemílá strukturu moderního světa a kolektivní vědomí není schopno na všechny tyto proměny rychle reagovat. Ale to už je téma na jiné úvahy ... Náš svět potřebuje nové paradigma“ (s. 587). Celý text uzavírá závěrečné motto: „Myslet jinak“.

P.S. Pro pořádek dodejme, že čtenář se zájmem o problematiku popisovanou knihou by se měl seznámit také s jiným klasikem nežli je např. Claude Lévi-Strauss. A tímto je Friedrich (v našich zemích figurující coby Bedřich) Engels a jeho klasický text „Podíl práce na polidštění opice“ (viz např. <http://www.sds.cz/docs/prectete/eknihy/dp/dp11.htm>).³⁰

³⁰ Stať byla původně napsána Engelsem jako úvod k obšírnější práci s názvem „*Tři hlavní formy otroctví*“. Později Engels název změnil na „*Zotročení pracujícího*“. Ale protože tato práce zůstala nedokončena, Engels nakonec dal úvodní části, kterou sepsal, pojmenování „*Podíl práce na polidštění opice*“. Stať byla napsána zřejmě roku 1876. Viz např. Marx, K., Engels, B.: *Vybrané spisy. Svazek II.* Praha, Svoboda 1950.

4. Pracovní materiály

Proč se necháváme vtáhnout do her, v nichž nemůžeme vyhrát

Radim Valenčík

Přípravný materiál k případové studii, uveřejněné 27.2. – 5.3.2013 na www.radimvalencik.pise.cz v rámci seriálu **Teorie her jako bojové umění**. Celý seriál je na uvedeném blogu uveřejňován od 25.1.2013.

Teorie her jako bojové umění (1.2)

Úvodní poznámka

Do hlavní linie našeho seriálu výkladu vkládáme několik dílů, které navazují na díl (1.1.) uveřejněný 2.2.2013. Byl věnován otázce, kterou položila ve své knížce Rozkrádání státu V. Dvořáková: *"Každé malé dítě vám odmítne hrát hru, která nemá pravidla, kde se pravidla mění nebo kde někdo podvádí: "To nemá cenu..." Proč my tu hru s politiky i nadále hraje a necháme si to líbit?"* (S. 22.)

Není ovšem tak jednoduché odpovědět na otázku, jak bychom se měli chovat, pokud bychom se rozhodli (zvolili strategii) s politiky nadále hry tohoto typu nehrát a nenechat si to líbit.

V několika následujících dílech, které budou mít podobu případové studie, si ukážeme, jakými možnostmi disponujeme, pokud chceme uplatit to, co z teorie her již známe, ke konkrétním reálným problémům. Jak jsme uvedli v dílu (1.1), půjde nám (v návaznosti na problém, který zformulovala V. Dvořáková) o následující:

Co nejpřesněji definovat fenomén naší ochoty nechat se vtáhnout do her, v nichž velká většina těch, co se jich účastní, nemůže vyhrát, protože o jiný průběžně a podle svých záměrů určuje jejich pravidla. A v návaznosti na to odpovědět na otázky:

1. Jedná se o problém psychologický, nebo k jeho objasnění může pomoci i teorie her se svým matematickým aparátém?

2. Pokud ano, tj. pokud k objasnění výše uvedeného problému lze použít i aparát teorie her, tak jaký, resp. dokážeme vytvořit model, který by výše uvedený fenomén (naši ochotu hrát "špatné hry" popsaného typu) objasnil?

Za základ našich úvah vezme příběh, který se u nás (v ČR) odehrál v souvislosti s první přímou volbou prezidenta. Přinesl totiž dostatečně empirického materiálu, faktů i otázek. Bude nás zajímat rekonstrukce logiky toho, co se událo, nikoli hodnocení událostí.

Proč považuji za relevantní právě tento příběh? Jednak proto, že jej stále máme v živé paměti. Jednak – a především – proto, že se vyznačuje mimořádnou angažovaností velké části veřejnosti, tj. jejich ochoty podílet se na určitých hrách (aniž bychom ovšem v tuto chvíli mohli konstatovat, že to byly hry toho typu, o nichž mluvíme, resp. že všechny byly těmi, jejichž pravidla nebyla známá a v nichž prakticky nebylo možné vyhrát).

Mj. platí, že pokud chce teorie vyhovět prokázání své praktické prospěšnosti, měla neměla by si vybírat jen ty úlohy, které dokáže řešit (a se kterými se v realitě zpravidla setkáváme zřídka), ale měla by vyzkoušet svou sílu především na těch reálných problémech, které jsou v dané oblasti nejvýznamnější. Může se stát, že neuspěje. Pak je ovšem na ní, aby přesně, v přímé návaznosti na to, čím disponuje, uvedla proč. Právě to jí totiž může posunout dále.

Co vzít za základ modelu popisujícího přímou volbu prezidenta a ochotu lidí hrát v této souvislosti určité hry?

Otázka k zamyšlení: Ještě před tím, než začnete číst další text, se zkuste sami zamyslet nad tím, co byste v souvislosti s uvedenou otázkou navrhli? Pokud by se více lidí zabývalo touto otázkou, je vždy vhodné začít metodou zvanou brainstorming, tj. tím, že každý řekne svůj nápad a snaží se pozitivně rozvíjet nápady druhých. Je to velmi užitečná metoda, jejíž význam spočívá již v tom, že si každý ze zúčastněných uvědomí, jak je těžké ten či onen problém řešit, jak je dokonce obtížné odpovědět na otázku, čím začít, a je určitým způsobem vtažen do společného hledání, viz:

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Brainstorming>

Poznámka: Již tato úvodní otázka může být zavádějící. Vždy, když chceme „rozklíčovat“ realitu prostřednictvím teoretického modelu, je důležité najít to nejjednodušší, elementární (k tomu viz poznámka (1) na konci tohoto dílu seriálu) či základní, to, z čeho je nutné vycházet. A ze znění otázky není zřejmé, zda jde o

model popisující přímou volbu prezidenta (a co konkrétního ve složitém komplexu jevů, které můžeme v souhrnu za proces volby prezidenta označit), nebo zda jde o model ochoty lidí hrát určité hry, které s procesem volby prezidenta souvisejí. Zatím budeme předpokládat, že jde o obojí – o proces volby prezidenta z hlediska her, které se v této souvislosti hrály a do nichž se zapojovali, byli ochotni hrát či nechali vtáhnout lidi.

Nejdříve vezme bez přímé vazby na realitu to nejjednodušší vyjádření reality:

Nechť máme dva kandidáty na prezidenta A, B.

V dané hře vyhraje buď A, nebo B.

Co z tohoto hlediska v nějaké hře, kterou by bylo možné začít „rozklíčování reality“, může být:

- Hráčem v dané hře?
- V jakém smyslu se této hře účastním já (a jsem hráčem)?
- Jakými strategiemi disponuji?
- Jakými strategiemi disponují ostatní?
- Jaké je moje matice výplat?
- Jaká je výplatní matice ostatních?

Ani toto kladení otázek není bez problémů. Jsou v něm obsaženy minimálně dva předpoklady, které nemusí platit:

- Není jisté, že vyjádření příslušných her v tzv. normálním tvaru je nejvhodnější. Existují jiné způsoby vyjádření hry (např. v explicitním tvaru), které mohou být vhodnější a vést k rozklíčování reality.

- Není ani tak zřejmé, že je nejlépe začít rozbořením hry, ve které předpokládáme svou účast. Jako vhodnější se může ukázat, že nejdříve popíšeme hru, která se hraje zcela nezávisle na mně (ve smyslu nezávisle na každém z nás), a na základě výsledků této hry pak budu definovat navazující hru, ze které vyplyne, jak bych se měl zachovat já sám.

Popis situace, o kterou nám jde, jako tzv. Hry proti přírodě

V prvním přiblížení můžeme považovat výsledek volby (tj. zda bude zvolen kandidát A nebo kandidát B) závislé na okolnostech, které známe jen částečně, příp. vůbec ne. To odpovídá realitě. I velmi dobře informovaní hráči (natož laická veřejnost, která nesleduje společenské dění systematicky, nemá in-side informace, nedisponuje prostředky, které umožňují průběžnou a spolehlivou analýzu vývoje veřejného mínění) mohou výsledek volby odhadovat jen s určitou pravděpodobností. V rámci teorie her tuto situaci modelujeme aparátem Her proti přírodě. (Ekology, puritány, příp. zvrhlíky je na tomto místě dlužno upozornit, že se jedná o terminus technicus, nikoli o to, co si pod tím mohou představit - nejde o hry proti řádu přírody či přírodě samé, říkáme tím jen to, že druhým hráčem je příroda a my nevíme, jak se bude rozhodovat, jaké má preference apod.) Jedná se tedy o hry dvou hráčů, z nichž jeden (příroda) je nemotivovaný.

Postup při řešení těchto her si ukážeme prostřednictvím jednoduchého příkladu převzatého z:

http://www.cs.vsb.cz/sawa/teh/ucebni_text/TEH_4_2006.pdf

Matice popisující podmínky sázek:

	prohra	výhra			střední hodnota výhry
		malá	prostřední	velká	
	$p_0=0.9$	$p_1=0.09$	$p_2=0.009$	$p_3=0.001$	
sázka A	-10	50	200	1000	-1.7
sázka B	-10	10	200	5000	-1.3
obecná sáz.	$v_0=-c$	v_1	v_2	v_3	$\sum_j p_j \cdot v_j$

Máme rozhodnout, zda vsadit na A nebo na B.

S pravděpodobností 0,9 prohrajeme v jednom i druhém případě. Prohru můžeme interpretovat jako cenu sázky.

Vyhrát můžeme malou, střední či velkou výhru. Pravděpodobnosti i velikosti výher jsou popsány v tabulce.

Na základě těchto údajů můžeme spočítat střední hodnotu výhry jako součet velikosti výhry/prohry vynásobené pravděpodobností toho, že příslušná situace nastane. Ta je:

- V případě, že vsadíme A rovna -1,7.
- V případě, že vsadíme B rovna -1,3.

Závěr: Pokud můžeme, tuto hru nehrajeme. Pokud hru hrát musíme, vsadíme na B (střední hodnota hry, což je očekávaná průměrná ztráta) je totiž v tomto případě menší.

Z uvedeného příkladu je zřejmé, proč se použití aparátu Her proti přírodě přímo nabízí jako vhodné východisko k analýze volby dvou kandidátů. Jak si brzy ověříme, nebude to tak jednoduché.

Úloha k zamyšlení 1(33)

Pokuste se situaci, kdy se rozhoduje o tom, jak vstoupíte do procesu přímé volby prezidenta popsat jako Hru proti přírodě.

Poznámka:

(1) Princip „rozklíčování“ reality pomocí klíče, kterým je nalezení toho nejjednoduššího, tedy elementárního, je jedním z nejdůležitějších principů vědeckého poznání. Technice uplatnění tohoto principu se budeme věnovat v samostatných dílech našeho seriálu, protože tato technika (schopnost uplatňovat tento princip) je důležitou součástí naší schopnosti využívat teorii her jako bojové umění. Na tomto místě si dovoluji – spíše pro pobavení – uvést malou historku, která souvisí s tím, při jaké příležitosti jsem si uvědomil význam tohoto principu. V letech 1972-1977 jsem studoval na Oděské státní univerzitě matematiku. Nad tabulí v aule jsme měli hrdý nápis „*Naše matematika je ta nejvyšší*“. Fyzikové (kteří měli samostatnou fakultu) si z nás udělali legraci a současně ukázali právě na to, v čem spočívá to nejdůležitější při poznávání reality. Nad tabulí ve své aule si totiž (jako více než parodii našeho nápisu) dali heslo: „*Naše fyzika je ta nejelementárnější*.“

Teorie her jako bojové umění (1.3)

Úvodní poznámka

Do našeho seriálu nyní vkládáme další díl případové studie, který se zabývá otázkami, které můžeme s určitým zjednodušením shrnout do následující: Proč se lidé nejen hrají, ale nechají se dokonce i vtáhnout do her, v nichž prakticky nemají šanci vyhrát (jsou jen figurkami či pěšáky a výsledky her se obracejí proti nim).

V minulém dílu jsme si položili otázku, zda jde hry tohoto typu popsat prostřednictvím aparátu Her proti přírodě. Otázku jsme uvažovali na příkladu našeho chování v případě, že se formou přímé volby účastníme volby jednoho z kandidátů A a B. Za vhodný reálný kontext této otázky považujeme druhé kolo nedávné první přímé volby prezidenta u nás.

Náklady a výnosy přímé volby, ve které vybíráme ze dvou kandidátů

Definovat správně jednotlivé veličiny, pokud chceme pro daný případ uplatnit aparát Her proti přírodě, není jednoduché.

Pokud tedy nějakým způsobem chceme definovat náklady, musíme vyjít z toho, že nejen volíme, ale také aktivně podporujeme jednoho z kandidátů, příp. oba. Aktivní podpora poměřovaná např. náklady obětované příležitosti na jinou činnost, je pak nákladem (investicí, cenou sázenky) na jednoho z kandidátů. Vynaložené úsilí na aktivní podporu jednoho z kandidátů je tedy jeho nákladem a oproti tomuto nákladu poměrujeme výnosy, které bude rovněž nutné přesně definovat. Pro jednoduchost budeme předpokládat, že náš hráč (z pozice kterého příslušnou situaci analyzujeme) má následující strategie:

- Nepodporovat žádného kandidáta.
- Podporovat kandidáta A.
- Podporovat kandidáta B.

Pokud chceme pochopit, jak se lidé rozhodují ve hře uvedeného typu, je nutné si uvědomit, že očekávaná výplata (odměna) má dvě složky:

- Společenskou, tj. změna společenské situace v důsledku toho, že bude zvolen kandidát A nebo B. Hodnotí se ovšem individuální dopady změny společenské situace na hráče, jehož chování modelujeme.
- Individuální, kterou lze chápat jako očekávání kariérního vzestupu podmíněného vítězstvím jednoho z hráčů.

Platí:

1. Individuální výnosy zprostředkované společenskou situací, tj. co pro mě osobně, z hlediska parametrů vývoje společnosti, znamená, že vyhraje jeden nebo druhý kandidát. Individuální výnosy tohoto typu jsou velmi málo závislé na tom, jaké úsilí vyvinu pro podporu jednoho či druhého kandidát.

2. Individuální výnosy zprostředkované mým vlastním kariérním růstem, tj. co pro můj kariérní růst znamená, že aktivně podporuji jednoho z kandidátů. Individuální výnosy tohoto typu mohou být velmi silně závislé na tom, jaké úsilí vyvinu pro podporu jednoho či druhého kandidát.

Za výnos z podpory každého z kandidátů lze v tomto případě považovat výnos:

- Společenský v podobě zvýšení pravděpodobnosti vítězství jednoho z kandidátů (zvyšuje se, byť velmi nepatrně, pravděpodobnost vítězství podporovaného kandidáta).

- Individuální v podobě kariérního vzestupu; přičemž předpokládáme, že k možnosti kariérního vzestupu dojde jen v případě aktivní podpory jednoho z kandidátů (jako odměna za prokázané služby).
Na základě výše řečeného již lze sestavit matici výplat.

Matice výplat

	Vyhraje A		Vyhraje B			
Výchozí pravděpodobnost	p		1 - p			
	Výnosy	Změna Pravděpodobnosti	Výnosy	Změna Pravděpodobnosti	Náklady na podporu	Přůměrný očekávaný výnos
Nepodporovat	a_s		b_s			$p \cdot a_s + (1 - p) \cdot b_s$
Podpora A	$a_s + a_i$	$+\Delta p_a$	b_s	$1 - p - \Delta p_a$	c	$(p + \Delta p_a) \cdot (a_s + a_i) + (1 - p - \Delta p_a) \cdot b_s - c$
Podpora B	a_s	$-\Delta p_b$	$b_s + b_i$	$1 - p + \Delta p_b$	c	$(p - \Delta p_b) \cdot (a_s) + (1 - p + \Delta p_b) \cdot (b_s + b_i) - c$

V tučně ohraničené tabulce s růžovým podkladem jsou hodnoty zadání:

- p pravděpodobnost, že vyhraje A
- 1 - p pravděpodobnost, že vyhraje B
- a_s společenský výnos v případě zvolení kandidáta A
- a_i individuální výnos v případě zvolení kandidáta A
- b_s společenský výnos v případě zvolení kandidáta B
- b_i individuální výnos v případě zvolení kandidáta B
- $+\Delta p_a$ zvýšení pravděpodobnosti zvolení kandidáta A v důsledku vyvinutí úsilí na jeho podporu
- $1 - p - \Delta p_a$ snížení pravděpodobnosti zvolení kandidáta B v důsledku vyvinutí úsilí na podporu kandidáta B
- $-\Delta p_b$ snížení pravděpodobnosti zvolení kandidáta A v důsledku vyvinutí úsilí na podporu kandidáta B
- $1 - p + \Delta p_b$ zvýšení pravděpodobnosti zvolení kandidáta B v důsledku vyvinutí úsilí na jeho podporu
- c úsilí vyvinuté na podporu jednoho (kteréhokoli) z kandidátů

Zjednodušený příklad:

Nechť $\Delta p_b = \Delta p_a = 0$ (tj. individuálně vyvinuté úsilí na podporu jednoho z kandidátů má pro výsledek volby zanedbatelný význam). Dále:

- p = 0,5
- 1 - p = 0,5
- a_s = 5
- a_i = 10
- b_s = -3
- b_i = 5
- Δp_a = 0
- Δp_b = 0
- c = 4

$$p \cdot a_s + (1 - p) \cdot b_s = 0,5 \cdot 5 + 0,5 \cdot (-3) = 1$$

$$(p + \Delta p_a) \cdot (a_s + a_i) + (1 - p - \Delta p_a) \cdot b_s - c = 0,5(5+10) + 0,5(-3) - 4 = 2$$

$$(p - \Delta p_b) \cdot (a_s) + (1 - p + \Delta p_b) \cdot (b_s + b_i) - c = 0,5 \cdot 5 + 0,5 \cdot (-3 + 5) - 4 = -1,5$$

Závěr: Hráči se vyplatí aktivně podporovat kandidáta A.

Úloha k zamyšlení 1(1.3)

Jakých chyb se může dopustit hráč v ocenění jednotlivých parametrů této hry?

Úloha k zamyšlení 2(1.3)

Poučení tím, že někdy se může vyplatit smíšená strategie, si pak můžeme položit další otázku - lze podporovat oba kandidáty současně (a to v nějakém poměru aktivit, investic v peněžní i nepeněžní podobě)?

Poznámka k úloze 1(1.3)

Na tomto místě ještě nelze dát její řešení. Jiný typ hry, jiní hráč. Předpokládá znalost kontextu.

Teorie her jako bojové umění (1.4)

Úvodní poznámka

Schéma, které jsme uvedli v dílu (1.3) našeho seriálu, umožňuje vhodným způsobem identifikovat, rozlišit a popsat nejčastější chyby, kterých se v rozhodování v uvedeném případě dopouštíme. To je ale většinou i jedním z významných cílů, které použitím abstraktního aparátu k rozklíčování reality sledujeme - poskytuje nám oporu při vyhodnocení a utřídění reálných situací.

Připomeneme, že jsme z hlediska konceptu reality, který nám poskytuje teorie her a její kontextuální chápání, rozlišili následující druhy omylu:

- chybný odhad parametrů hry,
- to, že některé hry, které se reálně hrají, nevidíme (neuvažujeme je v rámci kontextuálního modelu příslušné situace), nebo je naopak vkládáme do modelu dané situace, aniž by se tyto hry reálně hrály.

Zmínili jsme též, že špatný odhad parametrů bývá zpravidla výsledkem nějaké hry, kterou ovšem musíme analýzou kontextu té hry či her, z nichž vycházíme, odhalit.

Viz 20. díl našeho seriálu:

<http://radimvalencik.pise.cz/192264-teorie-her-jako-bojove-umeni-20.html>

Řešení úlohy k 1(1.3)

Nejzjevnějším případem chyby v ocenění parametrů je odhad c - nákladů na to, že podporujeme jednoho z kandidátů. Jedná se o náklad, tj. jeho hodnota při ocenění „čistých“ výnosů by měla být záporná. Jeho hodnota by měla odpovídat nákladům obětované příležitosti - tomu, co jsme mohli získat stejným úsilím (časem, prostředky apod.) vynaloženými v jiné oblasti. Běžně se však setkáváme s tím, že jakmile je někdo do hry vtažen, začíná tyto náklady vnímat jako výnosy. Těší jej činnost, kterou vyvíjí. Je pro ni zapálen a je ochoten obětovat víc a víc.

Na tom ještě není nic divného ani špatného. Je to vlastnost naší psychiky, o které jsme hovořili v 19. dílu našeho seriálu:

<http://radimvalencik.pise.cz/192218-teorie-her-jako-bojove-umeni-19.html>

Prožitky z uspokojení finální potřeby se přenášejí na zprostředkující činnosti, prostředky a situace. Tento jev by bylo možné nazvat motivačním akcelerátorem:

Původní motivace: Motivuje mě chuť na rybu - a až tuto chuť na rybu dostanu, ulovím ji. Motivace vzniklá přenosem prožitků: Miluji chytání ryb a těší mě, když si pořídím prut na chytání ryb - chytám ryby systematicky, s radostí a následně se i nasytím. Přenos prožitků na zprostředkování (prostředky (prut) - situace (řeka) - činnosti (chytání ryb)) vede k akceleraci motivací. Přenos prožitků výrazně zesiluje motivace a bezprostředně souvisí s utvářením lidské racionality.

Co je základem, od kterého se odvíjí působení akcelerátoru motivací, tj. přenos prožitků na zprostředkující činnosti, prostředky, situace) v našem případě (tj. v případě přímé volby ze dvou kandidátů popsané zjednodušeným modelem založeným na modelu Hry proti přírodě)? Zde je základem představa možné osobní kariéry ve smyslu: Doposud jsem nikdy tuto možnost neměl - a teď nastala ta pravá chvíle.

Určitý problém je v tom, že si zpravidla (sami sobě) nepřiznáme, že původním motivačním faktorem je představa o možnosti vlastní kariéry. Ta vede k tomu, že nás začne těšit činnost, kterou na podporu svého kandidáta vyvíjíme. Následně jsou pak posunuta další ocenění:

- Zvyšujeme ocenění společenského výnosu ze zvolení vlastního kandidáta (kterého si idealizujeme) - tj. hodnotu a_s či b_s .

- Snižujeme ocenění společenského přínosu zvolení námi nepodporovaného kandidáta (demonizujeme jej).

- Zveličujeme možnost ovlivnit výsledek (syndrom mesiášství), tj. hodnotu $+ \Delta p_a$ či $1 - p + \Delta p_b$.

(Mj. významný posun v těchto oceněních způsobuje nejen mechanismus přenosu prožitků, ale i to, že si zpravidla sami sobě nechceme přiznat, do jaké míry jsme pod vlivem původních motivací vyplývajících z intuitivní představy o naší kariéře, snění o životní šanci - „děláme to přece pro druhé, pro společnost, proto, aby se konečně už něco změnil, protože tak dál to už nejde“.)

Výše uvedené jsou jevy, které jsou poměrně dobře popsány psychologickou literaturou. K tomu viz článek uveřejněný na Silvestra loňského roku:

<http://radimvalencik.pise.cz/189440-od-ceho-se-ocistit-pri-vstupu-do-noveho-roku.html>

Zde je z Wikipedie citován popis jevu zvaného Groupthink, viz:

Groupthink, v českém překladu skupinová zblblnutí (používá se též pojem skupinová stupidita), viz např.:

<http://en.wikipedia.org/wiki/Groupthink>

U nás o tom napsali vynikající knížku "Vzpouza deprivantů" F. Koukolík aj. Drtinová, kterou lze oskenovanou stáhnout na:

http://www.vzdelavaci-institut.info/?q=system/files/Vzpouza_deprivantu-Koukolik_Drtinova.pdf

Hráč, který se dostává pod vliv groupthink v důsledku „přemotivování“ (působení motivačního akcelérátoru spojeného s efektem „odosobnění“ motivací) často začíná trpět alergií na vše, co narušuje představu, kterou si o dané situaci a svém místě v ní vytvořil. Začíná být alergický nejen na jakékoli argumenty, ale i na fakta, která přináší reálný život. Má v určitých směrech plně zablokovanou schopnost přesahu, tj. vidět věci jinak, z nadhledu. S tím se zpravidla nedá nic moc dělat a většinou se časem vše postupně upraví do „normálu“. Jakákoli snaha o vysvětlení toho, jak to je ve skutečnosti, o přesvědčování apod. se mívá účinkem a syndromy poruchy ještě zesilují.

K tomu poznámka: Dobrá teorie má předvídat to, co se bude odehrávat. Uvedený článek jsem uveřejnil téměř dva týdny před prvním kolem prvních přímých prezidentských voleb (ty se konaly 11.-12.1.2013, kdy ještě málokdo tušil, co se bude odehrávat po prvním kole. Průběh prezidentských voleb (včetně toho, co mu předcházelo, jak se situace vyvíjela i výsledků) je velmi dobře zdokumentován ve Wikipedii na:

http://cs.wikipedia.org/wiki/Volba_prezidenta_%C4%8Cesk%C3%A9_republiky_2013

Nás ovšem zajímá to, zda samotný fakt výše popsaných posunů v motivacích a jejich důsledků na ocenění parametrů hry, jejíž koncept se nám podařilo sestavit na bázi modelu hry proti přírodě, lze objasnit nikoli jen jako výsledek působení psychologických faktorů, ale i prostřednictvím kontextuálního charakteru her.

Úloha k zamyšlení 1(1.4)

- Působily pouze psychologické faktory, nebo tyto faktory pouze přenášely vliv určitých kontextuálních her?
- Jaké hry mohly ovlivnit to, že psychologické faktory výše popsaného typu sehrály příslušnou roli?

Poznámka: Výše uvedená dvojice otázek je velmi podstatná, protože se bezprostředně týká možností a hranice využitelnosti aparátu teorie her při analýze reálných situací. Návazně se tak týká i možností využití teorie her jako bojového umění.

Teorie her jako bojové umění (1.5)

K úloze 2(1.3), zda lze podporovat oba kandidáty současně (a to v nějakém poměru aktivit, investic v peněžní i nepeněžní podobě)?

V matici výplat uveřejněné v dílu (1.3) jsme záměrně neuveřejnili případ strategie, kdy hráč podporuje kandidáta A i B současně. Jde totiž o to, že se jedná spíše o celou skupinu odlišných strategií, v nichž počítáme s různým typem výnosů.

Oba kandidáty totiž můžeme podporovat například z těchto důvodů:

1. Chceme se pojistit pro každý případ, že budeme mít v některých aktivitách podporu od každého z nich.
2. Působíme jako zprostředkovatelé proti vyhrocování konfliktu, ke kterému mezi stranami reprezentovanými oběma kandidáty dochází.
3. Působíme jako zprostředkovatelé prohlubování konfliktu, ke kterému mezi stranami reprezentovanými oběma kandidáty dochází:
 - buď proto, že od eskalace konfliktu očekáváme určité výnosy.
 - nebo proto, že můžeme oběma stranám dodávat to, co k boji s druhou stranou potřebují a vyděláváme na tom.
4. Hrou na dvě strany získáváme in-side informace z obou stran, které pak můžeme vhodně využívat. (Atd. Existují ještě další možnosti.)

Existuje i další členění „hry na obě strany“ - a to podle toho, zda předpokládáme, že hru na naši obě strany:

- Znají obě strany.
- Zná jen jedna strana.
- Nezná ani jedna strana.

Vidíme, že možností je zde velké množství. Možnost využívat některou ze strategií typu „hry na obě strany“ je zpravidla předurčena předcházejícím vývoje. Hráči v těchto hrách disponují zázemím v sociálních sítích, mají značnou informační převahu a tudíž možnost výrazně ovlivnit jak vývoj situace v průběhu voleb, tak zejména po nich. A to včetně dosazování svých osob do pozic, které výsledek voleb nabízí.

Hráči, kteří sázejí jen na jednu stranu a svou loajalitu k ní, si existenci strategií založených na „hře na dvě strany“ neuvědomují či spíše nepřipouští. Nevidí hry, v nichž se uplatnění této strategie nabízejí. To je největší omyl, kterého se dopouštějí. Teprve z tohoto omylu pak vyplývají jejich následná chybná ocenění vznikající v důsledku přecenění sebe sama a působení motivačního multiplikátoru.

Již z toho verbálně podaného výkladu vidíme, že chybné ocenění parametrů velmi úzce souvisí s tím, zda vidíme či nevidíme určité hry. A vidět příslušné hry znamená dvojí:

- Chtít je vidět (dokud tato možnost existuje).
- Umět je vidět (což předpokládá určité zkušenosti, ale i znalosti).

Klíčem k obojímu je pochopení toho, co jsou to struktury založené na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad, a jak tyto struktury dominantním způsobem ovlivňují reálné dění.

Základní kontext „naší“ hry (přímé volby dvou kandidátů v „naší“ době): Role struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad

Vymezení a popisu struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad jsme se věnovali v šesti dílech (21)-(28) předcházejících této případové studii. Uvedené hry vytvářejí základní herní kontext většiny her, které ovlivňují to, co se odehrává.

Pokud se tyto struktury rozrostou a prorostou společenskými institucemi, zejména pak těmi, jejichž funkcí je zabezpečit dodržování zákonů či v širším smyslu slova obecně přijatých zásad, podstatně se mění společenská atmosféra. Na výsluní se dostávají ti, kteří se porušování obecně přijatých zásad dopouštějí, a slušní lidé nemají šanci.

To, že k přebujení struktur založených na vzájemném krytí lumpáren (což je jednodušší výraz pro porušení obecně přijatých zásad) došlo, se pozná podle toho, že ti, co narazí na nějakou nepravost a oznámí to, jsou potrestáni, zatímco ti, kteří se této nepravosti dopustili, trestu unikají a mohou pokračovat ve svých lumpárnách dál.

U nás jsme toho svědky velmi často. Dokonce i v případech, kdy kvalifikovaní státní úředníci s mnoholetými zkušenostmi korektně a v souladu s pravidly služebního postupu (většinou formou řádného oznámení podezření z trestného činu) oznámili a doložili případy korupce, byli okamžitě příslušnou institucí, ve které ke korupci došlo, tvrdě potrestáni (většinou odvoláni z funkce a propuštěni). To, že tomu tak je, se dokonce začíná považovat za normální.

V současné době nemáme ještě k dispozici exaktní nástroje (matematické modely) popisující všechny aspekty toho, jak tyto struktury vznikají, fungují, jakou mají strukturu a jak probíhá jejich vývoj. Máme (jen) dvojí:

- Základní teoretická východiska (včetně výchozích modelů) jejich analýzy prezentovaná v již zmíněných dílech (21)-(28).
- Morfologický popis (tj. popis vnějších projevů) těchto struktur.

V. Dvořáková je ve své knížce (od které odvíjíme naši případovou studii) je nazývá klientskými sítěmi. Ve Výroční zprávě BIS za rok 2010 jsou popsány takto: *"Spíše než o pevnou strukturu se jedná o systém volných, vzájemně spolupracujících a prostupných sítí disponujících penězi a/nebo vlivem a kontakty. Vedle skrytého působení, uplatňování vlivu a používání korupce lze mezi typické jevy zařadit i využívání specialistů (např. právníků, daňových a mediálních odborníků). Takové struktury se neuchylují ke zjevnému fyzickému násilí. S jejich působením souvisí i zajišťování nepostižitelnosti prostřednictvím ovlivňování orgánů činných v trestním řízení a soudů."* Viz:

<http://www.bis.cz/n/2011-09-07-vyrocní-zprava-2010.html>

To je cenný postřeh, ale přece jen dosti povrchní pohled. Jedním z nejdůležitějších úkolů teorie (která se zabývá společností) využít účinné prostředky (mezi které patří zejména teorie her) a odpovědět na otázky: Jak vznikají struktury založené na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad? Jak fungují? Jak se vyvíjejí? Jak čelit jejich vlivu? Současná realita (nejen u nás) pro tuto analýzu nabízí nesmírně cenný empirický materiál.

Závěrem k tomuto dílu seriálu

V další části si řekneme, co o strukturách založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad víme na základě pozorování jejich projevů prizmatem již existující teoretických východisek. (Půjde o určité shrnutí.) Návazně si pak ukážeme, proč právě „přehlížení“ existence těchto struktur a jejich role (to, jak jsou rozvinuté, jak prorůstají celý institucionální systém, jak jsou schopny ovlivňovat reálné dění), tj. nedocení jejich vlivu normálním člověkem, který nemá speciální přípravu, který je však znepokojen tím, co se u nás děje, velmi zásadním způsobem poznamenalo průběh první přímé prezidentské volby u nás.

Úloha k zamyšlení 1(1.5)

Vzpomenete si, kdy u nás v nedávné době byly zaznamenány konkrétní případy svědčící o tom, jak významnou a zdánlivě „neotřesitelnou“ roli mají u nás struktury založené na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad? Tj. případy, kdy ti, co narazí na nějakou nepravost (porušení obecně přijatých zásad) a oznámí to, jsou potrestáni, zatímco ti, kteří se této nepravosti dopustili, trestu unikají a mohou pokračovat ve své roli (bezprostředně spojené s fungováním a uplatňováním vlivu vycházejícího z působení struktur založených na vzájemném krytí) dál.

Teorie her jako bojové umění (1.6)

K úloze 1(1.5) - v čem se projevuje síla vlivu a struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad

Uvedeme konkrétní případy, kdy ti, co narazí na nějakou nepravost (porušení obecně přijatých zásad) a oznámí to, jsou potrestáni, zatímco ti, kteří se této nepravosti dopustili, trestu unikají a mohou pokračovat ve své roli (bezprostředně spojené s fungováním a uplatňováním vlivu vycházejícího z působení struktur založených na vzájemném krytí) dál:

- Kauza bývalého ministra životního prostředí P. Drobila, kde L. Michálek po upozornění na korupci přišel o místo šéfa fondu životního prostředí: http://zpravy.idnes.cz/michalkova-satisfakce-premier-se-mu-omluvil-ministr-dopravy-nabidl-praci-116-/domaci.aspx?c=A101220_132922_domaci_jw

- Struktur založených na vzájemném krytí nepravostí, které se rozbujely právě za velké koalice ODS a ČSSD v Praze personifikované ze strany ODS P. Bémem a ze strany ČSSD P. Hulínským, se týká např. kauza odvolání šéfa pražského Dopravního podniku V. Liche poté, co podal několik trestních oznámení na korupci: http://praha.idnes.cz/bohuslav-svoboda-oslabuje-v-prazske-ods-f0s-/praha-zpravy.aspx?c=A120817_121159_praha-zpravy_jav

Bylo by možné pokračovat dál. (Záměrně jsem vynechal kauzy, kterých se přímo zúčastnil některých z kandidátů na prezidenta, abych ponechal námi sledované téma v neutrální rovně.) Šetření všech případů názorně ukazuje (k tomu existují v dostupných sdělovacích prostředcích stovky odkazů), jak do institucí, které by měly společnost chránit před porušováním zákonů (a v širším smyslu slova obecně přijatých zásad) pronikly struktury založené na vzájemném krytí porušování těchto obecně přijatých zásad.

Úloha k zamyšlení 1(1.6):

- Znáte ještě nějaké další kauzy tohoto typu?

- Znáte nějaký případ, který demonstruje schopnost některých součástí či složek institucionálního systému naší společnosti sloužícího k ochraně společně přijatých zásad úspěšně se vyrovnat s fenoménem struktur uvedeného typu?

(Poznámka: Odpověď na tuto otázku necháme v dalších dílech seriálu otevřenou, vrátíme se k ní vždy, když se objeví nějaký nový případ.)

Co o anatomii, fungování, vzniku a vývoji struktur založených na vzájemném krytí již víme?

Dosavadní poznatky týkající se struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad můžeme ve stručnosti shrnout takto:

1. Existuje tendence struktur založených na vzájemném krytí nepravostí (porušování obecně přijatých zásad) pronikat do všech redistribučních systémů, podřizovat si či vytlačovat ostatní vztahy spřízněnosti a predeterminovat tvorbu koalic i rozdělení výplat.

2. Při spojování struktur založených na vzájemném krytí se vytváří jádro uplatňování vlivu využívající pákový efekt a synergický efekt celé struktury.

3. Toto jádro uplatňování vlivu se sestává z hráčů, kteří jsou schopni dosahovat společně přijatelné rovnováhy prostřednictvím neformálního vyjednávání; tím zajišťují stabilitu struktury a její odolnost proti nejrůznějším vnějším vlivům.

4. V důsledku toho, že jádro vyjednávání vlivu se vytváří na bázi struktur založených na vzájemném krytí, vychází jeho základní ideové paradigma (povinně sdílené hráči jádra) z nutnosti pěstovat nepřitele formou:

- Idealizace vlastní pozice.
- Démonizace druhého.
- Demonstrativní používání dvojího metru.

5. Při vzájemné interakci jader dochází ke shodné ideové polarizaci jader (je pěstován shodný nepřítel, dochází ke shodné polarizaci, koordinovaně je uplatňován dvojitý metr), a to v celém společenském (nyní již globálním) prostoru.

6. Struktury založené na vzájemném krytí nepravostí na určitém stupni svého vývoje a při určité míře penetrace společenského prostoru jsou schopny efektivně pronikat do všech institucí, které by měly eliminovat či omezit porušování obecně přijatých zásad dříve, než jsou tyto instituce schopny svou činností vůči porušování obecně přijatých zásad (na jejichž bázi příslušné struktury vznikají) uplatnit, a podřídit si jejich činnost.

7. Struktury založené na vzájemném krytí nepravostí na určitém stupni svého vývoje a při určité míře penetrace společenského prostoru jsou schopny pronikat do všech společenských hnutí, která vznikají jako kritická reakce vůči působení struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých, a ovlivní je tak, aby tato hnutí byla neúčinná.

8. Základní formou vnitřních střetů ve struktuře založené na vzájemném krytí je indiskrece, které se dopouštějí hráči tvořící strukturu, kteří se cítí nedocenění či ohroženi.

9. Jádru vyjednávání vlivu tlumí indiskreci použitím indiskrece či hrozbou požití indiskrece vůči hráčům, kteří se indiskrece dopouštějí.

10. Všechny vnější vlivy působící na stabilitu struktury založené na vzájemném krytí se transformují do podoby indiskrece a tlumení indiskrece.

Zde použité pojmy vyjadřují následující:

- Struktura založená na vzájemném krytí nepravostí (porušování obecně přijatých zásad) vzniká na základě toho, že určitý hráč a následně ostatní některého z hráčů, který porušil obecně přijaté zásady, začnou vydírat k tomu, aby porušoval obecně přijaté zásady i v dalších případech. Přitom tohoto kráče nejen vydírají, ale i kryjí a současně i protěžují (umožňují mu získávat pozice v různých redistribučních systémech, vytvářet diskriminující koalice a pronikat do institucionální struktury). Struktury založené na vzájemném krytí nepravostí procházejí přirozeným výběrem v daném společenském prostoru a přežívají jen ty nejodolnější.

- Redistribuční systém je jakékoli spojení hráčů ke společnému výkonu, kdy každý hráč řeší dilema mezi: a) Dosažením vysoké výplaty v rámci vytvoření diskriminující koalice (ve které většina hráčů diskriminuje menšinu), ovšem za cenu rizika, že se ocitne sám v pozici menšiny a za cenu ztráty, které při vytváření diskriminujících koalic vznikají v důsledku poklesu výkonnosti systému; b) Vytvořením společně přijatelné rovnováhy, která vzniká na bázi vzájemné dohody všech hráčů přesně definovatelným způsobem, který odpovídá přirozenému vyjednávání hráčů. Vlastnosti redistribučního systému má každá firma, pracoviště, instituce, organizace, spolek, strana, sdružení (včetně neformálních) apod.

- Vztahy spřízněnosti jsou jakékoli vztahy mezi hráči, které zvyšují či naopak snižují vzájemné sympatie mezi nimi a mohou vést k upřednostnění vzniku některých koalic před jinými. Mohou to být vztahy rodinné či rodové, dané společným místem původu, studia, náboženskou či sexuální orientací, příležitostnou známostí, ale také možnostmi jednoho hráče vydírat druhého.

- Predeterminování tvorby koalic a rozdělení výplat vyplývá ze vztahů spřízněnosti mezi hráči.

- Jádru vyjednávání a uplatňování vlivu je spontánně vzniklé sdružení několika málo hráčů, kteří mezi sebou dokážou vyjednat společně přijatelnou rovnováhu tak, aby toto jádro bylo schopno využívat pákové a synergické efekty struktury založené na vzájemném krytí, na bázi které vznikají. Tuto společně přijatelnou rovnováhu vyjednávají jak z hlediska příležitostí, které se v rámci působení dané struktury nabízejí, tak i z hlediska hrozeb, které vůči ní vznikají. Tím zabezpečuje schopnost přežívání dané struktury, její schopnost rozrůstat se, prorůstat do institucionálního systému a být odolnou vůči nejrůznějším nepříznivým vnějším vlivům a situacím, které strukturu ohrožují. Jádru uplatňování vlivu má podobu neformálně vzniklého redistribučního systému. Hráče jádra sdružuje rovněž společně sdílené základní ideové paradigma, které je globálně polarizováno. Při vývoji struktury založené na vzájemném krytí může docházet k obměně hráčů, kteří jádro vytvářejí.

- Pákový efekt vzniká využitím schopnosti predeterminovat diskriminující koalic v určitém redistribučním systému k působení celého redistribučního systému v souladu s jeho rolí ve společenském systému, tj. dosažení určitých cílů souvisejících s využíváním příležitostí a eliminování hrozeb týkajících se určité struktury založené na vzájemném krytí.

- Synergický efekt vzniká současným a koordinovaným využitím více redistribučních systémů (konkrétně pak kontroly vítězných koalic v tomto systému) k dosažení určitých cílů souvisejících s využíváním příležitostí a eliminování hrozeb týkajících se určité struktury založené na vzájemném krytí.

- Společně přijatelná rovnováha je jeden z typů řešení hry více hráčů, při které dochází k tvorbě koalic a která má nekonstantní součet. Společně přijatelná rovnováha je odvozena z možnosti paretovských zlepšení oproti průměrné očekávané výplatě, kterou může získat každý hráč při orientaci na tvorbu diskriminujících koalic, kdy ovšem nemá zaručeno, že bude ve vítězné koalici. Možnost paretovských zlepšení oproti průměrné očekávané výplatě je dána tím, že součet výplat je nekonstantní, přesněji tím, že dochází k poklesu sumy výplat hráčů tím více, čím více se odchýlí od takového rozdělení výplat, které lze interpretovat jako rozdělení výplat podle možného přínosu či výkonnosti hráčů. Hráči mohou dosáhnout společně přijatelné rovnováhy několika typy

vyjednávání, při nichž se řídí racionalitou orientovanou na maximalizaci vlastní výplaty. Společně přijatelnou rovnováhu i různé cesty jejího dosažení vyjednáváním hráčů lze matematicky definovat, popsat a modelovat.

- Neformální vyjednávání v rámci jádra vyjednávání a uplatňování vlivu slouží k vyjednání společně přijatelné rovnováhy a současně i k autoselekcí hráčů schopných tuto společně přijatelnou rovnováhu vyjednat. K neformálnímu vyjednávání se využívá nejen institucionalizovaných forem jednání o významných otázkách, ale i neformálních setkání při různých příležitostech souvisejících s významnými událostmi, trávením volného času apod.

- Stabilita struktury založené na vzájemném krytí je její schopnost přežít v měnících se podmínkách a v rámci boje o přežití s jinými obdobnými strukturami. Základní podmínkou je existence efektivně fungujícího jádra vyjednávání vlivu.

- Základní ideové paradigma struktury založené na vzájemném krytí slouží ke globální koordinaci struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad a hraje významnou roli při autoselekcí (vzájemně uznaném) výběru hráčů jádra. Protože kromě této funkce musí základní ideové paradigma i ke krytí porušování obecně přijatých zásad, patří mezi jeho základní atributy: a) pěstování nepřítelů, b) idealizace vlastní pozice, c) demonizace druhého (vytváření nepřítelů a pěstování nepřítelů), d) demonstrativní používání dvojího metru. Na základě toho dochází i ke shodné ideové polarizaci jader vyjednávání vlivu v globálním rozměru a možnosti koordinovat svou činnost.

- Instituce sloužící k eliminování či omezení porušování obecně přijatých zásad se vytvářejí v rámci dlouhodobého historického vývoje společnosti – jejich cílem je zejména přijímání zákonů (např. zákonodárné sbory), vynucování zákonů (legislativa, bezpečnost, kontrolní orgány), odstraňování asymetrie informací ke kterému dochází krytím porušování obecně přijatých zásad (mediální oblast). Za určitých podmínek (pokud dojde k bujení struktur založených na vzájemném krytí) může dojít k podstatnému snížení efektivnosti těchto institucí v důsledku jejich penetrace strukturami založenými na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad. Hráči, kteří nejsou součástí struktur založených na vzájemném krytí a působí v těchto institucích, tak mají podstatně obtížnější pozici při plnění svých profesních povinností (chránit společnost před porušováním obecně přijatých zásad).

- Hnutí vznikající jako kritická reakce vůči působení struktur založených na vzájemném krytí jsou přirozenou reakcí na situaci, při které dochází k bujení těchto struktur a současně ke snížení efektivnosti institucí sloužících k eliminování či omezení role struktur založených na vzájemném krytí. Do těchto hnutí mohou penetrovat struktury založené na vzájemném krytí obdobně jako do institucí, které k eliminování či omezení vlivu struktur založených na vzájemném krytí vznikají (a často právě prostřednictvím specializovaných institucí tohoto typu).

- Indiskrece je základní forma, kterou se snaží hráč vtažený do struktury založené na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad narušit tuto strukturu. Používá indiskrece v případě, kdy se cítí nedocenen či ohrožen. Jedná se o zveřejnění případů porušování obecně přijatých zásad, kterého se dopustil jiný hráč či jiní hráči.

- Tlumení indiskrecí použitím indiskrece či hrozbou požití indiskrece je základní formou reakce ze strany struktury založené na vzájemném krytí. Tuto reakci umožňuje jádro vyjednávání vlivu, které při ní využívá pákové a synergické efekty dané strukturou.

- Portfoliové investování do pozice má dvě formy: a) získávání pozice v nejrůznějších redistribučních systémech; b) v případě vzniku konfliktu udržováním pozice na všech stranách, které se konfliktu účastní. Výjimku u hráčů, kteří vytvářejí jádro vyjednávání vlivu, tvoří polarizace spojená se základním ideovým paradigmatem.

Závěrem k tomuto dílu seriálu

Při výzkumu anatomie, fungování, vzniku a vývoji struktur založených na vzájemném krytí má naprosto zásadní roli uplatnění účinných nástrojů zejména z oblasti (matematické) teorie her. Současná společenská realita vytváří přímo ideální podmínky pro to, aby se teorie právě ve výše naznačeném směru rozvíjela. Poskytuje velké množství empirického materiálu i možnost ověřovat dosavadní poznatky přímo v interakci se společenskou realitou.

Úloha k zamyšlení 2(1.6): Proč slušní lidé nevidí struktury založené na vzájemném krytí nepravostí?

Teorie her jako bojové umění (1.7)

K úloze 2(1.6): Proč slušní lidé nevidí struktury založené na vzájemném krytí nepravostí?

Odpověď se zdá být zcela prostá. Nevidí je právě proto, že tyto struktury dokážou porušování obecně přijatých zásad dobře kryt. To je ovšem jen část toho, o co jde. Nejde jen o schopnost příslušných struktur, ale (a to podstatným způsobem) také o neschopnost těch, co nejsou a nechtějí být součástí těchto struktur, tyto

struktury odhalit. O neschopnost danou nikoli nedostatky v oblasti rozpoznávání, analýzy či vyhodnocení reality, ale o neschopnost vyplývající z toho, že slušný člověk struktury založené na vzájemném krytí nepravostí nechce vidět.

To je tvrzení, které vypadá přinejmenším přehnané. Proč by slušný člověk nechtěl vidět to, co ho připravuje o část toho, co vytvořil svou prací, svým snažením a co ho ohrožuje i mnoha jinými důsledky svého působení? Tvrzení, že slušný člověk, aniž by si to uvědomoval, nechce vidět, jak rozsáhlé jsou přímo tam, kde žije, struktury založené na vzájemném krytí, a jak devastující je jejich působení, vypadá na první pohled jako paradoxní. Ve skutečnosti tomu tak není. Každý normální člověk, kterému se přiči dělat nepravosti, je totiž přirozeným způsobem motivován v tom smyslu, že to, co je prospěšné pro něj, jeho blízké i pro širší společenskou komunitu, dělá rád, že mu to přináší potěšení. Normální člověk má radost a potěšení z toho, že vykoná něco prospěšného pro druhé a nechce si nechat toto potěšení vzít. To je dáno lidskou přirozeností, logikou toho, jak se vyvíjí náš prožitkový svět. Prakticky vše, co je prospěšné (ať již je to činnost, kterou vykonáváme, prostředky, které k tomu používáme, situace, v nichž se ocitáme), je pro nás spojeno s příjemnými prožitky. A právě proto nechceme struktury založené na vzájemném krytí lumpáren vidět, nechceme si představit, jak se rozrostly a jaké důsledky jejich působení přináší. Proč? Protože jakmile vývoj struktur založených na vzájemném krytí překročil určité hranice, přineslo by nám poznání jejich skutečného rozsahu a skutečných důsledků jejich působení:

- Jednak pocit bezmocnosti, že s tím nedokážeme nic dělat.

- Jednak pocit ztráty smyslu, protože vše prospěšné, co děláme, je působením struktur založených na vzájemném krytí nepravostí znehodnocováno.

A tak se i slušní lidé, aniž by si to uvědomovali, stávají za určitých podmínek spolutvárci struktur založených na vzájemném krytí lumpáren. Nechtějí si připustit, kam až současný vývoj dospěl. Je tomu tak právě v období, kdy rozsah struktur založených na vzájemném krytí lumpáren překročí určité hranice. Hranice spočívající v tom, že:

- Již nelze tak snadno omezit jejich působení (čemuž odpovídá tušený pocit bezmocnosti).

- Důsledky jejich působení jsou natolik devastující, že vše pozitivní, co slušný člověk udělá pro druhé, je v podstatě zanedbatelné (čemuž odpovídá tušený pocit ztráty smyslu).

Obojí vyplývá z vlastnosti naší psychiky, kterou jsme si již jednou v této případové studii (dílu 1.4) připomněli a o které jsme hovořili v 19. dílu našeho seriálu:

<http://radimvalencik.pise.cz/192218-teorie-her-jako-bojove-umeni-19.html>

Odpověď na otázku: Proč si to necháme líbit a nejen to, proč se necháme do různých her vtáhnout?

Tím se dostáváme k otázce, kterou jsme začali a kterou jsme formulovali v několika modifikacích. Při odpovědi na ni budeme (jak z hlediska výkladu, tak i z hlediska jeho vnímání čtenářem) potřebovat trochu psychologie a hodně empatie, tj. schopnosti vcítit se do pozice druhého a porozumět jeho motivům, citům, vidění světa. K významnému pojmu empatie stojí za přečtení alespoň příslušná pasáž z Wikipedie, viz:

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Empatie>

Představme si, jak současnou realitu vnímá člověk, který nevidí pozadí toho, co se reálně odehrává, ale vnímá v podobě řady dílčích jevů, jak právě tu oblast veřejného života, kde by měli být lidé vysoce morální, vysoce kvalifikovaní, vysoce zodpovědní (ve smyslu schopnosti zastávat vlastní kritický názor) a zcela neposkrvnění (v tom smyslu, že se nikdy nedopustili významnějšího porušení obecně přijatých zásad) doslova plení:

- Lidé s pochybnou či poskrvněnou pověstí.

- Lidé podléhající snadné manipulaci a schopní si bez uzardění sami před sebou i před veřejností velkoryse omluvit všechna svá pochybení, aby se současně považovali za nepostradatelné.

- Lidé nekvalifikovaní, kteří si svůj mindrák neschopnosti léčí syndromem výjimečnosti.

- Ve své podstatě lidé omezení a nemorální.

Ve společnosti takových lidí (tedy těch, co selhávají v oblasti, která klade vysoké požadavky na morálku i kvalifikaci) není zas tak moc. Ovšem právě v oblastech, kde o něco jde (kde se rozhoduje o přesunech veřejného, ale i soukromého majetku, o nápravě různých pochybení, o uplatňování vlivu, o kariéřním postupu osob) je jich (kupodivu?) tolik, že stěží najdeme někoho jiného. Ten, kdo nezná (a nechce si připustit), jak velkou roli hrají struktury založené na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad, které právě takové lidi dosazují do příslušných pozic, doufá, že jednou a pokud možno v dohledné době, se situace změní.

Aniž by sám snil o své vlastní kariéře, vidí a je přesvědčen, že třeba on sám by v oblastech, které jsou mu z hlediska jeho profesní parkety blízko, dokázal jednat mnohem efektivněji, napravit řadu věcí. Doufá v to (a začíná o tom i tak trochu snít), že přijde změna. Má o ní sice jen matnou představu, čím déle však tato změna nepřichází, tím více je ochoten pro ni něco udělat. Stále více cítí potřebu angažovanosti, jeho zodpovědnost za tuto angažovanost mu připomíná veřejně prezentovaná reminiscence různých dějinných událostí.

A pak stačí málo. Stačí, když se něco jeví jako nové, něco, s čím lze spojit naději, něco, co najde ohlas v bezprostředním okolí takového člověka. Pak začnou působit psychologické mechanismy, pro jejichž popis jsme dali základ v dílu (1.3) a které jsme podrobněji popsali v dílu (1.4) našeho seriálu.

Otázky, na které bude (někdy v budoucnu) potřeba dát odpověď

1. Bylo vyhrocení různých konfliktů i vyvolání řady animozit během prvního českého přímého volení prezidenta dáno jen přirozeným spádem věcí, nebo bylo určitým způsobem z určitých míst podporováno jako nejvhodnější „kouřová clona“ k překrytí podstaty problémů naší současné společnosti? Tj. vznikly konflikty a animozity „samy od sebe“, „v zápalu volebního boje“, nebo byly vyvolávány právě proto, aby umožnily zastít působení struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad?

2. Projevily se v průběhu celého dlouhého období přípravy a průběhu první přímé volby prezidenta tendence spojené s ideovými střety zasahujícími až do oblasti vývoje základního ideového paradigmatu sdíleného v rámci jádra vyjednávání vlivu uplatňovaného strukturami založenými na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad? (Tato otázka je velmi významná, protože teprve až na úrovni vývoje, modifikace či změny základního ideového paradigmatu jádra vyjednávání vlivu dochází k tomu, co rozhoduje o dalším společenském vývoji, např. o tom, zda budou posilovány konzervativní či modernizační tendence.)

3. Lze hovořit o lokálně-globální polarizaci jádra vyjednávání vlivu uplatňovaného prostřednictvím struktur založených na vzájemném krytí (kdy lokální pól představuje převahu horizontálních vazeb mezi strukturami založenými na vzájemném krytí a globální pól převahu vertikálních vazeb)?

(Tyto otázky je nutno chápat v určitých kontextech, k nimž jsme se ještě nedostali; uvádíme je jen proto, aby bylo zřejmé, že realitu odhalujeme prostřednictvím abstraktních modelů a od nich odvozených konceptů postupně, „vrstvu po vrstvě“.)

Závěrem k případové studii

Připomeňme si cíl, který jsme si vytkli:

„Co nejpřesněji definovat fenomén naší ochoty nechat se vtáhnout do her, v nichž velká většina těch, co se jich účastní, nemůže vyhrát, protože o jiný průběžně a podle svých záměrů určuje jejich pravidla. A v návaznosti na to odpovědět na otázky:

1. *Jedná se o problém psychologický, nebo k jeho objasnění může pomoci i teorie her se svým matematickým aparátem?*

2. *Pokud ano, tj. pokud k objasnění výše uvedeného problému lze použít i aparát teorie her, tak jaký, resp. dokážeme vytvořit model, který by výše uvedený fenomén (naši ochotu hrát "špatné hry" popsaného typu) objasnil? "*

K tomu:

1. Při splnění vytčených cílů je velmi významné udělat první krok v podobě odhalení toho, co je v daném případě nejjednodušší a co nám umožňuje „rozklíčovat“ realitu. V našem případě to byl model vycházející z tzv. Her proti přírodě.

2. V této souvislosti je vhodné poznamenat, že teorie her poskytuje velmi široký okruh teoretických nástrojů a při řešení úloh souvisejících s „rozklíčováním“ reality prostřednictvím teoretických modelů se nám jako vhodné východisko může nabídnout to, co v jakkoli široce pojatých základech teorie her není obsaženo. (Tj. je vhodné mít přehled o tom, co vše spadá do oblasti teorie her, protože v různých úlohách se může to či ono ukázat jako vhodný klíč k pochopení toho, o co jde.)

3. Osvědčil se koncept kontextuálních her, který umožňuje definovat různé druhy omylu.

4. Za zvlášť významnou zkušenost z aplikace teorie ke konkrétnímu, reálnému a živému problému lze považovat ověření toho, že to, co se jeví jako „psychologické parametry“ určité hry, je samo výsledkem jiných her a naší (dostatečné či nedostatečné) reflexe těchto jiných her, které vytvářejí kontext původní hry.

5. Podařilo se získat řadu poznatků o tom, jak se „psychologické“ vysvětlení jevů doplňuje s „teoreticky herním“, kdy to, co se projevuje jako psychologický fenomén určité hry má svůj původ v jiné hře, která je kontextem původní hry.